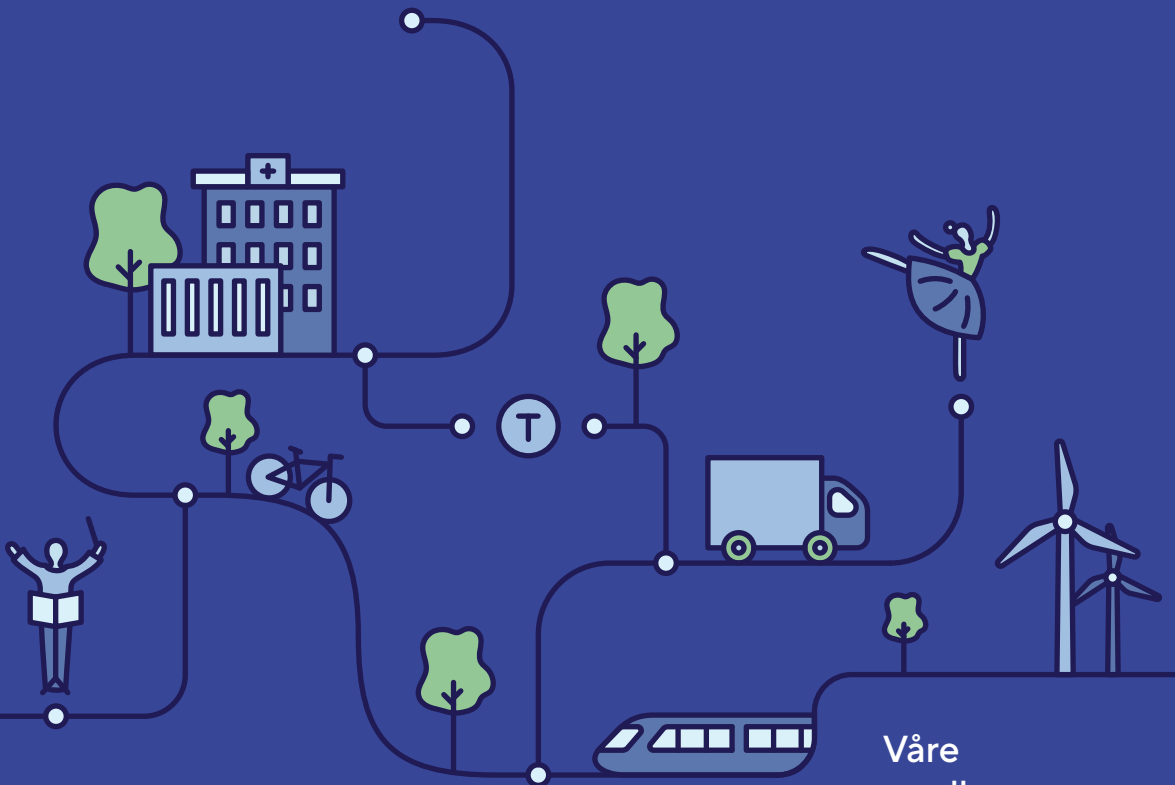

ARBEIDSGIVERFORENINGEN
SPEKTER

Veier til bærekraftig verdiskaping og velferd

Arbeidsgiverforeningen Spekters
posisjonsdokument 2023

Våre
medlemmer
driver Norge

Innhold

○ Dette er Arbeidsgiverforeningen Spekter	4	○ Velferdsstaten må fornyes og effektiviseres	26
○ Sammendrag	6	Offentlige tjenester må styres og organiseres godt	28
○ Sammenhengen mellom økonomisk verdiskaping og velferd	8	Perspektivmeldingen må få større politisk relevans	29
Sentrale utfordringer fremover	9	Offentlig eierskap må videreutvikles	29
Verdier må skapes før de kan fordeles	9	Lederes handlingsrom utfordres	30
Vi må sikre oppslutning om skattefinansiert velferd	10	○ Arbeidslivspolitik for en ny tid	33
Aldrende befolkning og sentralisering utfordrer samfunnets bærekraft	11	Produktiviteten har stor betydning	34
Økte sosiale spenninger og utenforskap	12	Viktig med en ansvarlig inntektspolitikk	34
Digitalisering gir økt endringstakt	13	Avgjørende med høy sysselsetting	36
Klimaendringer krever omstilling	15	Behov for hensiktsmessige arbeidslivsreguleringer	39
Maktforholdene i samfunnet endres	16	Tariffavtalene må være relevante og hensiktsmessige	40
○ Norge er avhengig av internasjonal handel	18	Bedre anvendelse av arbeidskraftressursen	41
Globalisering gir fordeler og utfordringer	19	Fremtidsrettet kompetansepolitikk	42
«Lokale» hendelser spres globalt	19	Pensjonsordningene må være bærekraftige	44
○ Grønn omstilling	22	IA-avtalen: Sykefraværet må reduseres	45
		Arbeid for et seriøst og velfungerende arbeidsliv	46
		Varslingsinstituttet må anvendes etter intensjonen	47
		Deltakelse motvirker sosiale forskjeller	48
		○ Viktige sektorpolitiske områder	50
		Samferdselssektoren	51
		Kultursektoren	53
		Helse- og omsorgssektoren	56

Dette er Arbeidsgiver- foreningen Spekter

Spekters medlemmer er offentlig eide, private og ideelle virksomheter som bærer et utpreget samfunnsoppdrag, eller som gjennom sine leveranser bidrar til at andre løser sitt samfunnsoppdrag. Spekter bidrar til at medlemsvirksomhetene har rammebetingelser som er best mulig tilpasset deres ulike utfordringer.

Spekter skal ha et bredt engasjement for å fremme fellesinteressene og rammebetingelsene til medlemsvirksomhetene på en slik måte at det skaper verdier for både virksomhetene, for samfunnet og velferdsstaten. Spekter vil derfor alltid søke mot en helhetlig tilnærming for å møte de store samfunnsmessige utfordringene.

Spekters primære oppgave er å etablere tariffavtaler, gjennomføre overenskomst-revisjoner og lønnsoppgjør, og å bistå medlemmene i arbeidsgiverrelaterte og interessepolitiske spørsmål. Sammen med NHO, KS og Virke og de fire største arbeidstakerorganisasjonene LO, Unio, YS og Akademikerne deltar Spekter i det særnorske trepartssamarbeidet med Regjeringen. Dette samarbeidet som har lange tradisjoner, er etablert for å utvikle samfunns- og arbeidsliv på en konsensus-

basert og forpliktende måte, med vekt på helhetsperspektiv og ansvarlighet.

I trepartssamarbeidet forplikter Spekter medlemmene i inntektspolitikken mål om ansvarlig lønnsvekst i tråd med frontfagsmodellen, og i regjeringens ulike satsinger og prosjekter, som for eksempel arbeidet for et inkluderende arbeidsliv, kampen mot arbeidslivskriminalitet, arbeidet med å omstille Norge til et lavutslippssamfunn, en digital fremtid, utvikling av bærekraftige pensjonsløsninger og andre forhold som er viktig for omstillingen av Norge.

Spekter skal være en ubyråkratisk og høyt kvalifisert organisasjon som raskt kan agere og bistå medlemmene. Spekter skal skape skreddersydde løsninger, ved at tariffavtaler og arbeidsgiverposisjoner bygges opp rundt den enkelte virksomhets utfordringer og muligheter.

Spekters posisjoner er basert på fakta, dokumentasjon og nytenking. Vi skal ha en tydelig stemme i debatten om en fremtidsrettet arbeidslivspolitik som bidrar til økonomisk verdiskaping, økt arbeidsdeltakelse, et godt arbeidsmiljø og høy produktivitet.

Sammendrag

Hensikten med dette posisjonsdokumentet er å synliggjøre og underbygge Spekters posisjoner på ulike politikkområder der Spekter skal kunne forplikte medlemmene og ha synspunkter.

De neste tiårene vil trender som globalisering, digitalisering, klimaendringer, redusert petroleumsaktivitet, aldring av befolkningen, sentralisering og økte sosiale forskjeller utfordre velferdsmodellen. Trendene vil treffe ulike sektorer med ulik kraft og karakter. Helse, kultur, samferdsel, infrastruktur og virkemiddelapparatet, som er sektorer hvor Spekters medlemmer er tungt representert, vil alle påvirkes av disse generelle utviklingstrekkene.

Skal velferdsmodellen bevares for fremtiden må de globale trendene møtes på en måte som sikrer fortsatt høy evne til å produsere gode velferdstjenester og evne og vilje til å finansiere disse. Norge skal ikke bare omstilles til å være mindre oljeavhengig, men også håndtere de varige demografiske endringer med færre i yrkesaktiv alder i forhold til den eldre delen av befolkningen. Styrking av arbeidslinjen er derfor en grunnleggende forutsetning for verdiskaping og velferd.

Det er en ubrytelig sammenheng mellom en sterk privat sektor, som driver frem økonomisk vekst og verdiskaping, og gode velferdstjenester. Norge har gode erfaringer med en sterk privat sektor kombinert med en effektiv og omstillingsorientert offentlig sektor. Perspektivmeldingen anslår et

behov for 25 000 nye arbeidsplasser innen privat sektor hvert år. Det må være en balanse i veksten i nye arbeidsplasser mellom privat og offentlig sektor.

Spekter vil arbeide for at:

- det skapes et arbeidsliv for alle, preget av læring og kompetanseutvikling slik at virksomhetene er omstillingsdyktige og at den enkelte arbeidstaker kan stå lenger i jobb
- det mobiliseres mest mulig arbeidskraft gjennom hensiktsmessige arbeidstidsordninger, inkludering, integrering og effektive utdanningsløp
- det skapes flere høyproduktive arbeidsplasser i næringer med lavt eller null klimagassutslipp, og at produktiviteten i hele arbeidslivet økes gjennom automatiserte digitale løsninger
- de universelle velferdsordningene skal være av god kvalitet, de skal sikres gjennom samspill mellom offentlige, ideelle og private aktører og ha et så tydelig brukerfokus at skatteviljen ikke utfordres
- den norske samarbeidsmodellen med hovedavtalene som utgangspunkt skal bevares og videreutvikles

Sammenhengen mellom økonomisk verdiskaping og velferd

Sentrale utfordringer fremover

Norge er inne i en utfordrende økonomisk situasjon. Den geopolitiske situasjonen preger både politikken og økonomien, og legger tydelige føringer også for statsbudsjettet. Tidene med et stort økonomisk handlingsrom synes å være forbi. Tiåret vi er inne i blir krevende, og det er nødvendig med tydeligere politiske prioriteringer enn det som har vært nødvendig tidligere. Krigen i Ukraina har ført til en ytterligere forsterking av disse trekkene. Det innebærer at de vil treffe Norge enda raskere og hardere enn man kunne forutse for noen år siden. Det som treffer i makro, vil ha direkte konsekvens for mange virksomheter i mikro. Sjelden har sammenhengen mellom det geopolitiske bildet, de nasjonale makroøkonomiske konsekvensene og utviklingen i den enkelte virksomhet vært tydeligere. Dette skjer både gjennom at virksomheter direkte påvirkes av en endret markedsituasjon, eller at de blir berørt gjennom at myndighetene endrer rammebetingelsene for å håndtere den aktuelle situasjonen.

Trendene treffer også enkeltmennesker. Selv om arbeidsledigheten ved inngangen til 2023 er lav, har den høyeste prisveksten på 30 år og hyppige rentehevinger sammenholdt med reallønnsnedgang, påvirket

manges privatøkonomi betydelig den siste tiden. Det skaper uro og press på å etablere kortsiktige, politiske løsninger. Behovet for økonomiske innstramminger i mange land kan raskt endre sysselsettingen i Norge på en negativ måte. Fremover må det derfor bli en større vekst i verdiskapende arbeidsplasser som kan finansiere de offentlige budsjettene.

Verdier må skapes før de kan fordeles

Bærekraftig økonomisk vekst og økt verdiskaping i næringslivet er helt avgjørende for en fortsatt sterk velferdsstat. En viktig forutsetning for den norske velferdsmodellen er at den finansieres i fellesskap, gjennom innbetaling av skatter og avgifter til det offentlige. De som har mest, skal bidra mest. De som trenger mest velferd, skal også få mest, gjennom tilrettelagte ordninger.

På samme måte som velferdstjenestene er avhengig av verdiskapingen i næringslivet, er verdiskapingen i næringslivet avhengig av velferdstjenestene. Barnehager og skolefritidsordninger bidrar som grunnlag for høy sysselsetting og god tilgang på arbeidskraft. En god skole utdanner kompetente arbeidstakere. Gode ordninger ved arbeidsledighet,

sykdom og uførhet gir folk trygghet til å satse på nye muligheter. Virkemidler for næringsutvikling hjelper fram innovasjon og nyskaping. Velferdssamfunnet er følgelig et resultat av verdiskapingen både i næringslivet og i velferdstjenestene.

Vi må sikre oppslutning om skattefinansiert velferd

Det er høy vilje til å betale skatt i Norge. Den norske skatteoppslutningen er undersøkt annethvert år siden 1985 (Norsk Monitor). Siden årtusenskiftet har andelen som er enig i at det er nødvendig med et høyt skattenivå for å opprettholde viktig offentlig virksomhet økt fra rundt 40 prosent til rundt 70 prosent i 2021. I samme periode falt andelen som var uenig i samme utsagn fra rundt 50 prosent til 23 prosent.

Bedriftsbeskatningen må ikke være høyere enn at konkurransevnen opprettholdes. Endringer som vrir beskatningen i en mer miljøriktig retning, vil kunne bidra til nødvendig omstilling. Forutsigbarhet i skattepolitikken er en forutsetning for at bedrifter vil ta langsiktige investeringsvalg. Det er derfor uheldig hvis det innføres større endringer som ikke har vært godt utredet og forankret i forkant.

Tiltakene som iverksettes for å sikre finansieringsevnen og tjenesteevnen i velferdstjenestene må ikke gå på bekostning av finansieringsviljen. Styrking av arbeidslinjen, høyere skatter, økt bruk av egenandeler og ulikhet i nivået på velferdstjenester, er tiltak som for innbyggerne vil oppleves som at prisen for velferdstjenestene går opp. Dersom innbyggerne opplever at kostnaden ved de offentlige velferdstjenestene øker, er det også viktig at de opplever tjenestene som relevante, og at de leveres til forventet kvalitet.

Tiltak som kan øke produktiviteten i velferdstjenestene, som økt bruk av maskiner og digitale løsninger til å gjøre oppgaver mennesker tradisjonelt har gjort, kan i noen tilfeller kan oppleves som en svekkelse av tilbudet. Dette understreker behovet for å rasjonalisere de riktige arbeidsprosessene. Tiltak som kan bidra til økt produktivitet i tjenesteproduksjonen uten at det oppleves som en svekkelse av kvaliteten på tjenestene, bør derfor prioriteres.

Økt privat velstand vil ventelig bidra til økte forventninger til velferdstjenestene. Dagens unge voksne har vokst opp med andre forventninger til velferdsstaten enn dagens eldre. Sannsynligheten er derfor

stor for at fremtidens eldre vil ha høyere krav til kvalitet og individuell tilpasning enn det som er tilfellet i dag. Denne forventningen vil representere et økt press på offentlige finanser. Dersom offentlig sektor ikke innfrir ønsket kvalitet på velferdsgodene som finansieres av fellesskapet, kan det bidra til redusert tillit og dermed skattevilje.

Fremover vil det derfor være ekstra viktig å sørge for høy brukertilfredshet i det offentlige tjenestetilbudet. Det krever høy tjenesteevne i form av kapasitet til å levere i omfang, men også et økt brukerfokus og kvalitet, slik at tjenestene oppleves som gode og brukerrettede.

Aldrende befolkning og sentralisering utfordrer samfunnets bærekraft

De neste årene vil Norges befolkning eldes betydelig. SSB har anslått at antall mennesker over 67 år vil øke med om lag 70 prosent frem mot 2050. Det gir en stor økning i behovet for helse- og omsorgstjenester, noe som vil legge press på de offentlige finansene, men også utfordre velferdsstatens evne til å tilby gode tjenester til alle. Andelen yrkesaktive per pensjonist reduseres dramatisk. I dag er det 3,8 mennesker

i yrkesaktiv alder (20–66 år) per person over 67 år. I 2050 er det ventet at dette forholdstallet vil være 2,2. Det er også ventet at sentraliseringen vil øke i årene som kommer. Det vil forsterke de lokale virkningene av eldrebølgen, og gjøre de enda vanskeligere å møte etterspørselen etter velferdstjenester i de minst sentrale kommunene. Dette vil igjen føre til et økt press på andre deler av helsetjenesten. Samtidig vil finansieringsevnen gå ned.

For at velferdsstaten skal være bærekraftig, må offentlig sektor fornye seg og bli mer effektiv. Det vil bli nødvendig med en tydeligere prioritering mellom ulike offentlige oppgaver.

For å møte fremtidens behov for arbeidskraft på en bærekraftig måte, er det også viktig at arbeidslivslovgivningen oppleves som relevant og hensiktsmessig.

Gjennom blant annet å sørge for at arbeidstidsordningene er i tråd med både arbeidstakernes, virksomhetenes og samfunnets behov, kan man bidra til å sikre nok arbeidskraft. Befolkningen forventer i tillegg stadig flere velferdstilbud tilgjengelig døgnet rundt, og de politiske kravene til tilgjengelighet på velferdstjeneste øker.

Felles for de fleste av Spekters medlemsvirksomheter er at de utfører viktige samfunnsoppdrag, og 2/3 av arbeidstakerne arbeider i ulike turnusordninger. Det gir helt andre utfordringer enn for virksomheter hvor ordinært dagarbeid er hovedregelen.

Selv om tjenesteevnen fremstår som den mest presserende utfordringen som følger av en økende sentralisering, vil utviklingen også føre med seg noen større ringvirkninger i økonomien. Lav befolkningsvekst, og særlig fraflyttingen av personer i arbeidsdyktig alder, vil føre til at kommunene blir mindre attraktive både for virksomheter som ønsker å etablere seg der, og for innbyggerne gjennom at kvaliteten på tjenestene vil gå ned. For privat næringsliv vil manglende kundegrunnlag og begrenset tilgang på arbeidskraft i større grad kunne føre til nedleggelse eller utflytting av virksomhet. Det vil innebære at de tilgjengelige naturressursene ikke vil bli utnyttet, og innovasjonstakten i distriktene vil gå ned.

Det er videre en fare for at økt geografisk ubalanse vil føre til misnøye og svekket endringsvilje. Regionale forskjeller i levestandard vil kunne gi grobunn for politisk uro. I stedet for fokus på innovasjon og endringsvilje for å legge til rette for

bedre løsninger, kan det føre til en kamp om ressursene.

En aldrende befolkning vil også påvirke utgiftene til alderspensjon i folketrygden. NAV har beregnet at disse utgiftene i 2031 vil være ca. 59 milliarder kroner høyere enn i dag (realverdi i 2023-kroner). Isolert sett er det positivt at vi stadig lever lenger, men endringen i alderssammensetningen i befolkningen vil påvirke både inntektene og utgiftene til offentlig sektor. Samtidig begrenser det både privat og offentlig sektors tilgang til arbeidskraft, hvilket særlig påvirker vekstmulighetene i arbeidsintensive næringer.

Økte sosiale spenninger og utenforskap

Flere av de sentrale utfordringene og utviklingstrekkene som er pekt på innledningsvis kan bidra til å øke de sosiale spenningene. Økt innvandring og globalisering gir press i retning økte inntektsforskjeller, og sentralisering bidrar til økte spenninger mellom sentrum og periferi. Det kan medføre utfordringer knyttet til utenforskap, og kan dermed svekke oppslutningen om den norske modellen. Som det beskrives i Perspektivmeldingen,

har vi relativt små lønnsforskjeller i Norge. Dette har ført til at lavtlønnede grupper i Norge generelt tjener mer enn tilsvarende grupper i andre land.

Høy arbeidsinnvandring og lavere handelsbarrierer har bidratt til økt konkurranse og lav lønnsvekst i enkelte sektorer som byggenæringen og andre lavproduktive tjenestenæringer. Særlig har dette påvirket arbeidsplassene med lavere krav til kompetanse og produktivitet.

På samme måte vil teknologisk utvikling og en omstilling til et grønnere næringsliv representere en større utfordring for enkelte arbeidstakere. I et land som Norge, hvor det største sosiale skillet er knyttet til hvorvidt man er i eller utenfor arbeidsmarkedet, kan digitalisering og globalisering dermed bidra til økte forskjeller. Erfaringene fra koronapandemiens påvirkning på arbeidsledigheten viser videre at enkelte grupper av arbeidstakere er mer sårbare for denne typen økonomiske sjokk og endringer enn andre.

Spekter er opptatt av at ulikhetene ikke må bli for store. Dette er viktig for at vi skal fortsatt ha oppslutning om et skattefinansiert velferdssystem, og dermed den

norske modellen der tillit mellom folk, mellom myndigheter og folk, og mellom arbeidsgiver og arbeidstaker er bindeledet. Svekket denne tilliten går det utover den norske modellens mulighet til å håndtere nødvendig omstilling, og dermed sikre vår fremtidige velferd.

Dette handler også om hvordan vi som samfunn evner å inkludere de som i dag står utenfor arbeidslivet. Det krever en balansert tilnærming der det tydelig defineres hvor virksomhetenes ansvar starter og slutter, og ikke minst må staten aktivt ta et større ansvar for å sikre mer fleksible ordninger som gjør overgangen fra passive støtteordninger til arbeid enklere – både for den enkelte som skal inkluderes og for virksomhetene.

Digitalisering gir økt endringstakt

Nøkkelen til å lykkes med digitalisering ligger ikke i teknologien som brukes, men i menneskene som bruker den og i lovverket som enten legger til rette for eller hindrer digitalisering. I Norge har vi gode forutsetninger for å lykkes. Vi har en godt utbygget digital infrastruktur og avanserte brukere som tidlig tar i bruk ny teknologi. Dette har

stor betydning for samfunnsutviklingen, blant annet gjennom økt produktivitet og utvikling av nye tjenester og markeder. Men lovgivningen henger etter, og bremser dermed den teknologiske utviklingen. Det handler dels om å få på plass nytt lovverk som tilrettelegger for nye digitale løsninger, og dels om å transformere eksisterende lovverk og administrative ordninger slik at de egner seg bedre for digitalisering.

Den teknologiske utviklingen øker potensialet for effektivisering av offentlig sektor og forbedring av offentlige tilbud. Ved å levere bedre tjenester til lavere kostnader, kan velferdsstaten både bli bedre og mer bærekraftig. Skatteetaten og Statens vegvesen sine kjøretøy- og trafikanttjenester er eksempler på vellykket digitalisering. Løsningene har både gitt betydelig effektivisering i etatene og mer brukervennlige og mindre tidkrevende løsninger for næringsliv og privatpersoner som bruker tjenestene. Tilsvarende står kollektivtrafikken i en transformasjon som gradvis gir brukerne bedre informasjon, mer tilpassede tjenester, og produktivitetsvekst gjennom etterspørselsstyring og automatisering.

En rekke av dagens velferdsordninger er fortsatt utpreget analogt utformet, med et

komplekst sett av rettigheter med tilhørende søknadsskjema, enkeltvedtak, terskelverdier og betydelig innslag av skjønnsbasert saksbehandling. Dette krever både mye arbeidskraft til saksbehandling og er komplisert, tids- og ressurskrevende å forholde seg til for brukerne. I sum skaper dette en friksjon som krever betydelig politisk oppmerksomhet. Spekter mener regelverket bør endres i retning mer universelle, digitalt baserte velferdsordninger som gir mer brukervennlige løsninger også på velferdsområdet, stimulerer mer til arbeid og frigjør ressurser både i offentlig sektor og hos brukerne til kompetanseheving og mobilitet av arbeidskraft.

Det teknologiske skiftet gir betydelige kompetansemessige utfordringer. Næringslivet endrer seg kontinuerlig. Nye bedrifter etableres, andre legges ned, og arbeidskraft og kapital flyttes fra lavproduktive til høyproduktive bedrifter og næringer. Digitalisering bidrar til en betydelig omstilling av næringslivet og påvirker hvilken kompetanse som etterspørres. Dette kan bety at de som i dag står utenfor arbeidsmarkedet, eller er i randsonen til arbeidsmarkedet, vil stå enda lenger unna muligheten til å kunne bli en del av det

fremtidige og mer høyspesialiserte arbeidslivet.

Produktivitetsforbedringer gjennomføres på den enkelte arbeidsplass. Utvikling av arbeidsprosesser både i produksjon og tjenesteyting, skjer i dag i et raskt tempo. Det krever stadig utvikling av nye arbeidsformer og ny kompetanse. Utvikling av teknologiske innovasjoner, og evnen til å utnytte disse vil være avgjørende for å øke produktiviteten fremover.

Digitaliseringen utfordrer viktige elementer i inntektspolitikken. Økt automatisering har styrket industriens konkurransekraft, og redusert arbeidskraftbehovet i mange av de yrkene som i dag utgjør frontfaget. Når en mindre andel av de ansatte omfattes av frontfaget, vil dette kunne svekke legitimiteten til frontfagsmodellen, og dermed få konsekvenser for lønnsdannelsen. I tillegg vil det kunne være en trussel mot legitimiteten for modellen dersom anslaget for lønnsveksten er lavere enn resultatet. I topartssamarbeidet, altså mellom arbeidsgiver og de enkelte fagforeningene på den enkelte virksomhet, kan partssamarbeidet bli utfordret ved at arbeidsgiversiden og arbeidstakersiden kan ha ulik inngang til denne problem-

stillingen. For Spekter vil det derfor være en prioritert oppgave å arbeide inn mot fagforbundene for å få en forståelse for nødvendige endringer som en følge av digitaliseringen.

Klimaendringer krever omstilling

I april 2022 lanserte FN's klimapanel (IPCC) tredje del av sin sjette hovedrapport. Rapporten omhandler utslippsutviklingen og løsninger for å begrense utslipp av klimagasser. Panelet konkluderte med at for å oppfylle Parisavtalen må vi ha umiddelbare kutt i klimagasser i alle sektorer, og at utslippene må nå toppen før 2025, og deretter gå kraftig ned. Over hele verden er investeringsbehovet i klimatilak tre til seks ganger over dagens nivå fram til 2030.

Klimapanelet har gjennomgått all relevant forskning som handler om klimatiltak i alle sektorer, vurdert hvor mye utslipp som må kuttes og hva det koster. For å nå utslippsmålene kreves det at vi endrer energiforbruket vårt. Panelet peker på at vi ikke lenger kan basere den økonomiske veksten på forbrenning av fossile energikilder.

Samtidig trenger verden energi. Det globale energiforbruket er ventet å stige de kommende tiårene. Størst vil veksten være i deler av verden som til nå har ligget etter i industrialiseringen. Særlig vil et økt energibehov i land utenfor OECD bidra til å øke det globale energiforbruket. Dette medfører at verdens energiforbruk i større grad dekkes av fornybare energikilder, og øker behovet for beredskap og tilpasset arealplanlegging. Ettersom ressursene forbrukes, vil redusert petroleumsvirksomhet legge press på samfunnets finansierings- evne. Det påvirker også etterspørselen etter arbeidskraft i en sektor med historisk høy verdiskaping. Redusert aktivitet i petroleumssektoren vil igjen skape betydelige ringvirkninger i fastlandsøkonomien.

For Spekters medlemsvirksomheter vil økte klimakrav gi muligheter, men de kan også gi utfordringer. Mange av Spekters medlemsvirksomheter går i front i den grønne omstillingen av Norge. Samtidig kan en for sakte overgang til en mer bærekraftig utvikling medføre at myndighetene må gripe inn med tiltak som kan redusere virksomhetenes og dermed ledernes handlingsrom.

Maktforholdene i samfunnet endres

I 2023 er det 20 år siden den siste maktutredningen forelå. En hovedkonklusjon i sluttrapporten den gang var at det representative folkestyret var svekket samtidig som det skjedde en økende rettsliggjøring av samfunnet.

Lovfestingen av individuelle rettigheter er en del av en langvarig tendens på flere samfunnsområder. Makt- og demokratiutredningen i 2003 pekte på at det fra 1990-tallet er vedtatt en rekke lover i Norge som rettighetsfester krav til helse- tjenester, velferd og utdanning. Utviklingen med rettighetsfesting har fortsatt også etter 2003.

Individuelle rettigheter preger også arbeidslivspolitikken. Lovfestingen har dels handlet om å utvide allerede eksisterende rettigheter (for eksempel fleksibel arbeidstid, permisjonsrettigheter, personvern) og dels å etablere nye rettigheter (slik som varslervern og opptjening av tjenestepensjon).

Det økende omfanget av individuelle *arbeidstakerrettigheter* begrenser *ledernes* handlingsrom. Dette skjer både ved at de materielle arbeidsgiverpliktene blir flere og mer omfattende, og ved at det parallelt med rettighetene også ofte etableres arbeidsgiverplikter overfor myndighetene knyttet til rapportering og dokumentasjon for å sikre etterlevelse av reglene.

Mange av rettighetene følger naturlig av samfunnsutviklingen og den teknologiske utviklingen, men det har vært et politisk valg å gi disse rettighetene en individuell innretning. Denne individualiseringen oppfattes av mange som selvsagt ettersom mye av samfunnsutviklingen ellers har gått i en slik retning.

Medias fokus på enkeltindividers problemer og historier kan trigge ny lovregulering. Hva som best tjener samfunnet som helhet kan komme i bakgrunnen til fordel for smale problemstillinger. Fremveksten av sosiale medier og samspelet mellom dem og de tradisjonelle, redaktørstyrte mediene kan forsterke dette.

Makt- og demokratiutredningen viste at kollektiv deltakelse i stabile foreninger

og organisasjoner har gått tilbake, og blitt erstattet av mer aksjonsrettede former for påvirkning. Den norske arbeidslivsmodellen med trepartssamarbeidet er basert på deltakelse i ansvarlige arbeidslivsorganisasjoner. Det er derfor viktig at alle tre parter respekterer og støtter opp om modellen.

De siste 20 årene har samfunnet gjennomgått store endringer. Informasjonsformidling og samfunnsdebatt har flyttet seg til digitale plattformer. Rettighetsfestingen preger flere politikkområder. Samtidig finnes det få klare analyser av de politiske og velferdsmessige konsekvensene av rettighetsfestingen. Det er lite kunnskap om hvilke virkninger slike rettigheter har for innbyggerne, for lokaldemokratiet og for politikernes handlingsrom.

Spekter mener derfor det er behov for en ny maktutredning som blant annet har søkelys på rettighetsfestingens betydning for maktforholdene i samfunnet, på hvilken måte digitale plattformer utfordrer maktforholdene i samfunnet, og hvordan dette påvirker forvaltningen og mulighetene for omstilling og utvikling av offentlig sektor.

Norge er avhengig av internasjonal handel

Norge har en liten og åpen økonomi, og er dermed avhengig av internasjonal handel og samarbeid. Ekspansjonsmulighetene, kapitaltilgang og effektivitet- og innovasjonsfremmende konkurranse er begrenset dersom vi kun baserer oss på innenlandsk konsum og produksjon. En åpen økonomi og økt globalisering har gitt oss bedre tilgang til et stadig større marked, flere og billigere varer, tjenester og arbeidskraft, enklere tilgang til teknologi og kunnskap og bedre tilgang til kapital. Videre gjør økt mobilitet og lavere transportkostnader det lettere å forflytte seg på tvers av landegrensene både i forbindelse med arbeid og fritid. Samtidig har vi et høyt lønnsnivå som svekker vår kostnadmessige konkurransevne. Norge er fortsatt svært petroleumsavhengig. Inntektene fra petroleumsvirksomheten utgjør nesten halvparten av eksportinntektene og en femdel av statens inntekter.

Globalisering gir fordeler og utfordringer

Norsk økonomi har så langt kommet særlig godt ut av globaliseringstrenden, da det vi selger til utlandet har hatt en bedre prisutvikling enn det vi kjøper fra utlandet. Norge har over lang tid hatt en positiv

handelsbalanse, og dette har vært viktig for vår økonomiske vekst.

Den senere tid har vi sett en økende motstand mot globalisering, gjerne i form av økt proteksjonisme for å beskytte arbeidsplasser mot internasjonal konkurranse. Økt globalisering har også negative virkninger for deler av samfunnet. Arbeidsinnvandring fra, og handel med land med lavere kostnadsnivåer, har utkonkurrert nasjonale virksomheter og arbeidstakere. Det gjør at enkelte taper på økt globalisering, i det minste på kort sikt. Dette har ført til et skifte i retning av økt proteksjonisme i flere land. Diskriminerende handelstiltak som importrestriksjoner, krav om lokalt innhold og handelsvridende subsidier har økt mer enn liberaliserende tiltak de siste årene.

«Lokale» hendelser spres globalt

En mer integrert verden medfører også at «lokale» hendelser spres seg globalt. Det vil si at antall hendelser som påvirker oss øker, men også at «lokale» hendelser kan få desto større konsekvenser. Dette så vi blant annet under finanskrisen i USA og med koronapandemien.

Krigen i Ukraina har gitt ringvirkninger som har påvirket Norge på en annen måte enn hva pandemien gjorde. Krigen har ført til en energikrise, som igjen bidrar til rekordhøy inflasjon i Europa. Energikrisen og inflasjonen har blitt «importert» til Norge, og sprer seg videre til andre varer og tjenester. Prisveksten gjennom 2022 er betydelig høyere enn inflasjonsmålet, og for å få bukt med den høye prisveksten har styringsrenten økt betydelig det siste året, riktignok fra et lavt nivå etter pandemien. Staten hadde gjennom 2022 olje- og gassinntekter som er dobbelt så høye som noen gang før, men på tross av rekordhøye inntekter, er statsbudsjettet for 2023 stramt for å holde prisøkningen i sjakk. Det er ventet at høy styringsrente kombinert med et stramt statsbudsjett for 2023 vil føre til lavere aktivitet i norsk økonomi, slik at den kraftige sysselsettingsveksten vi så gjennom 2022 vil snu, og at arbeidsledigheten vil øke.

Den globale økonomien har blitt svekket som følge av at krigen i Ukraina har medført betydelige forstyrrelser i verdenshandelen, kombinert med prissjokk som fører til høy inflasjon og medfølgende strammere økonomiske tilstander. De globale effektene av krigen merkes best i Europa og Sentral-Asia,

men også i andre deler av verden merkes konsekvensene av krigen i Ukraina.

Ukraina er en svært viktig «brødkurv», og i 2021 stod landet for omtrent halvparten av verdens eksport av solsikkeolje, 12 prosent av maiseeksporten og 11 prosent av verdens hveteeksport. Russland på sin side er en av verdens største eksportører av olje og gass, og omtrent tre fjerdedeler av gassen og halvparten av olje de utvinner, ble solgt til Europa før krigen brøt ut. Russisk olje, gass og kull stod for en tredjedel av EUs energikonsum i 2020.

Som en følge av Russland og Ukrainas rolle som store eksportører av matprodukter, olje og gass, har krigen i Ukraina hatt ringvirkninger som har spredd seg over hele verden. Dette merkes bl.a. i form av prissjokk i markedet for gjødsel, rekordhøyt prisnivå på matvarer og energipriser som har skutt i været, blant annet på grunn av at prisen på naturgass i Europa steg til et nivå ti ganger høyere enn nivået i 2020.

Den kraftige økningen i leviekostnader som har oppstått i kjølvannet av krigen i Ukraina merkes over hele verden, også i Norge. Verdensbanken frykter at krigen i Ukraina, kombinert med andre faktorer,

kan føre 95 millioner mennesker ut i ekstrem fattigdom. I tillegg har krigen så langt drevet nærmere åtte millioner mennesker på flukt til andre land i Europa og det må fortsatt ventes at et betydelig antall flyktninger også vil ankomme Norge. Foreløpige tall fra myndighetene tilsier en mengde på 70 000 totalt, fordelt jevnt på årene 2022 og 2023. **Spekters holdning** er at dette må ses på som ressurser som vil være her over lang tid, og at utdanning,

arbeid og arbeidsrettet aktivitet må ta innover seg dette perspektivet. En betydelig usikkerhet knytter seg også til om dette vil medføre flere familiegjenforeninger og omfanget av dette. Det kan i tillegg forventes et større antall flyktninger med krigsskader og pensjonister som ikke lar seg inkludere i arbeidslivet, og som dermed legger et potensielt større press på velferdsordningene.

Grønn omstilling

Utover omstillinger som følge av at vi skal begrense utslipp som skaper klimaendringene, vil klimaendringene i seg selv representere en utfordring for samfunnet. Menneskeskapte klimaendringer og tiltak for utslippsreduksjon og klimatilpasning, vil påvirke vårt samfunn og arbeidsliv stadig mer.

Spekters medlemsvirksomheter går i front i den grønne omstillingen av Norge. For Spekter er det derfor avgjørende at medlemmene har egnede rammebetingelser for sitt omstillingsarbeid.

Spekter mener klimapolitikken bør baseres på god kunnskap om hvilke tiltak som fungerer, og ikke minst hvilke tiltak som i ytterste konsekvens virker kontraproduktivt. I dette ligger også vurderingen av hvor mye markedet kan løse alene og hvor mye politiske løsninger skal styre.

Overgangen til en mer bærekraftig utvikling vil kunne medføre at myndighetene må gripe inn med tiltak som kan redusere ledernes og dermed virksomhetenes handlingsrom. Evnen til grønn omstilling utfordres dersom myndighetene vedtar virkemidler som er upresise, eller som bidrar til å redusere handlingsrommet som

virksomhetene trenger for å møte klimautfordringene.

For å forebygge dette er det viktig at den grønne omstillingen videreføres og trappes opp. **Spekter mener** at allerede vedtatte virkemidler ikke må svekkes, men heller forsterkes for å sikre at virksomhetene har forutsigbare rammevilkår for omstillingsarbeidet. Skatte- og avgiftspolitikken bidrar til det grønne skiftet er ett sentralt område å følge opp.

Omstillingsbehovet påvirker alle samfunnssektorer i større eller mindre grad. Alle sektorer må bidra til kraftig reduserte utslipp, og må i tillegg tilpasse seg et klima med høyere temperaturer og mer ekstremt vær. Mulighetene for næringsliv, særlig innen fornybar energi og elektrifisering og innen ressurs- og energieffektivitet er sterkt økende, mens mulighetene innen fossil energi reduseres. For å tilpasse seg dette, er det behov for endrede prioriteringer innen utdanningssektoren, FoU, investeringer, samfunns- og arealplanlegging, skatte- og avgiftssystemet, offentlige reguleringer og virkemiddelordninger. Virkemiddelapparatet bidrar til å møte de store behovene for omstilling vi står overfor i norsk økonomi og næringsstruktur, blant

annet gjennom finansiering, infrastruktur og kompetanse. Spekter organiserer mange av disse virksomhetene. Det er viktig at virkemiddelapparatet får rammebetingelser som underbygger den sentrale rollen de har i den grønne omstillingen.

Tiltak for utslippskutt og klimatilpasning medfører omstilling til ny teknologi og driftsrutiner i mange virksomheter. Omstillingen innebærer også muligheter i form av blant annet reduserte driftskostnader og økt konkurransekraft i markedet, og i arbeidet med å tiltrekke seg kompetanse. Samtidig kan det bli krevende å sikre finansiering av nødvendige investeringer, og å integrere virksomhetenes egne klimatiltak med de øvrige omstillings- og utviklingsaktivitetene.

Spekter mener at bærekraftige løsninger må tilstrebes både i innkjøp av varer og tjenester, samt i tjenesteproduksjonen.

Spekter vil ha økt samvirke mellom ny teknologi, digitalisering og utslippsreducerende tiltak. Det trengs en raskere implementering, og derfor også økt innsats for rådgivning og innovasjon innen disse områdene.

Stortinget har vedtatt lovreguleringer og ambisiøse mål for overgang til nullutslippsløsninger og fornybar energi. Flere av Spekters medlemmer har allerede redusert utslippene fra sin virksomhet betydelig. De har mål som fortsatt gjør dem til spydspisser i dette arbeidet, knyttet til Parisavtalen og de tilhørende utslippsmålene mot år 2030. **Spekter vil** arbeide for at ledernes handlingsrom økes i møte med klimautfordringene, slik at de som er nærmest problemene gis mer ansvar og at silotenkningen må vike til fordel for en mer helhetlig tilnærming basert på kostnads-effektivitet. Generelt bør støtteordningene både til utvikling og implementering av nullutslippsløsninger, fornybar energi og infrastruktur for dette utvides, og finansieringen økes. Avgiftene må justeres opp på klimaskadelige utslipp og ned for klimavennlige løsninger, slik at den relative lønnsomheten for sistnevnte styrkes.

Der det settes mål i tildelings- og oppdragsbrev, må det følge med finansiering og fullmakter som gjør det mulig å nå klimamålene.

Spekter organiserer viktige infrastrukturaktører, både på byggherre- og utfører-siden. Disse er viktige i utbygging og

tilpasning av både ny, og eksisterende infrastruktur til et lavutslippssamfunn hvor man samtidig har økt risiko for klimarelaterte skader. **Spekter vil** ha økt innsats for klimatilpasning både i strategiske overordnede planprosesser og i de konkrete planer og prosesser.

Omstillingen til et lavutslippssamfunn innebærer økt fornybar kraftproduksjon og økt strømforbruk. Samtidig vil den elektriske energien brukes på nye og smartere måter. **Spekter mener** at innsatsen for utbygging av kraftnett og digital

infrastruktur for økt og mer distribuert produksjon av fornybar energi må økes, parallelt med en omfattende innføring av elektriske kjøretøy, ladeinfrastruktur og smarte bygg. På andre områder finnes allerede klimavennlig teknologi, og utslippskutt er allerede gjennomført. Disse må forsvares og opprettholdes. Eksempelvis holder godstrafikk på bane om lag 900 vogntog om dagen borte fra veiene. I tillegg til økt trafiksikkerhet og redusert lokal luftforurensing, gir dette en klimaeffekt på omtrent 160 000 tonn CO₂-ekvivalenter i året i unngåtte utslipp.

Velferdsstaten må fornyes og effektiviseres

Med bakgrunn i det vedtatte statsbudsjett for 2023 øker kravene til innsparing og omstilling i offentlig sektor, samtidig som kvalitet og tilgjengelighet skal ivaretas og aller helst økes. For at velferdsstaten skal være bærekraftig, må offentlig sektor fortsette arbeidet med omstilling og produktivetsfremmende tiltak.

Produktivetskommisjonen leverte sin siste rapport i februar 2016. Hovedkonklusjonen i rapporten er at produktiviteten i Norge har falt siden 2005, sammenlignet med land vi samhandler med. Denne produktivetsvekkelsen fører til at de offentlige budsjettene vil bli for små til å dekke det høye nivået på velferdsstatens ytelser. Når kravene til innsparing og omstilling i offentlig sektor øker som følge av mindre økonomisk handlingsrom, mener **Spekter** at det må iverksettes tiltak for å hente ut produktivetsgevinster i offentlig sektor. Det gjelder både statlig og kommunal forvaltning og de bevilgningsfinansierede virksomhetene som er offentlig eid. De bevilgningsfinansierede virksomhetene må sikres bedre rammevilkår for omstilling.

Spekter mener Produktivetskommisjonens anbefalinger for omstilling av offentlig og privat sektor bør hentes frem på nytt.

Kommisjonen støttet blant annet flertallet i Arbeidstidsutvalgets forslag om endringer i arbeidstidsreglene, slik at de er bedre tilpasset dagens behov. I tillegg presiserte kommisjonen behovet for mindre detaljstyring i offentlig sektor, og behovet for å etablere tilstrekkelig bred politisk støtte for å kunne gjennomføre større reformer. Produktivetskommisjonen understreket i tillegg behovet for at utdanning må tilpasses arbeidslivets behov, og at veksten i befolkningens utdanningsnivå må komme på områder som er direkte knyttet til innovasjon og verdiskaping.

Spekter vil ta til orde for at det bør nedsettes et nytt utvalg som ser på grunnlaget for innovasjon og omstilling i offentlig og privat sektor, og komme med nye forslag til produktivetsfremmende tiltak, og samtidig kartlegge hindringer for nødvendig omstilling.

De økonomiske rammebetingelsene gjør det helt nødvendig med en debatt om hvilken standard det er rimelig å forvente på velferdstjenestene og hvordan ressursene skal prioriteres. Dersom offentlig sektor ikke innfrir ønsket kvalitet på velferdsgodene som finansieres av fellesskapet, kan det bidra til redusert tillit og skattevilje.

Et sentralt spørsmål må være hva slags rettigheter og garantier samfunnet skal ta seg råd til, særlig i velferdspolitikken. Det bør også diskuteres ulike prioriterings- og rasjoneringsmekanismer, som innretning av egenandeler og finansiering og organisering av tilbudene. Debatten må også ta opp grensene for det offentliges ansvar opp mot individets ansvar for eget liv. **Spekter mener** det er naturlig at en ny produktivitetskommisjon også vurderer denne type problemstillinger.

Forenklinger bidrar til økt verdiskaping for både næringsliv og forvaltning. Forenklingsarbeidet er i tillegg en viktig faktor for effektivisering for både privat og offentlig sektor. Et vellykket forenklingsarbeid bidrar til å fremme effektiv ressursbruk, styrke konkurransekraften til norsk næringsliv og trygge arbeidsplasser. **Spekter mener** det er et stort uutnyttet potensial som ligger i å bedre kvaliteten på utredninger for regelverksendringer og lovforslag, samt å gjennomgå ulike rapporterings- og dokumentasjonskrav for næringslivet og offentlig sektor. **Spekter mener** etableringen av Regelrådet fyller en viktig rolle i norsk forvaltning ved å bedre utredningskvaliteten for nye lovforslag. **Spekter mener** forenklings-

arbeidet bør ha høy prioritet fremover gjennom at det bl.a. bør utarbeides en samlet oversikt over alle rapporterings- og dokumentasjonskrav som er pålagt næringsliv og offentlig sektor.

Offentlige tjenester må styres og organiseres godt

Utskilling av offentlig tjenesteproduksjon i egne selskaper, med deregulering og etablering av markeder, har vært et viktig virkemiddel i modernisering av forvaltningen. Erfaringene viser at de fleste av disse omstillingene har vært vellykkede. Det produseres bedre og flere tjenester enn før, til lavere kostnader. Det er fortsatt mye tjenesteproduksjon igjen innenfor forvaltningen, og derfor et grunnlag for å vurdere ytterligere utskilling av offentlige virksomheter. I dag er det en tendens til at det motsatte skjer, for eksempel ved ønske om rekommunalisering av tjenesteproduksjon innen områder som barnehager og kollektivtrafikk. **Spekter mener** mer av tjenesteproduksjonen kan skilles ut i egne selskaper. Dette bør være en del av mandatet til en ny produktivitetskommisjon.

Forvaltningspolitikken legger grunnlaget for hvordan offentlig sektor styres og

organiseres. God forvaltningspolitikk er avgjørende for effektiviteten og legitimiteten til velferdsstaten, men det er liten interesse for dette politikkområdet. **Spekter mener** det er behov for et større engasjement og debatt om forvaltningspolitikk.

Perspektivmeldingen må få større politisk relevans

Regjeringens Perspektivmelding er et av de viktigste politiske dokumentene som legges frem. Hensikten med Perspektivmeldingen er å gi de folkevalgte mulighet til å vurdere bærekraften i offentlige finanser flere tiår frem i tid, og løfte debatten om de store veivalgene for norsk økonomi.

Spekter mener at Perspektivmeldingen fortjener en mer fremtredende plass i samfunnsdebatten som et aktivt styringsdokument i den årlige budsjettpolitikken. Vi er derfor tilfredse med at regjeringen har varslet at meldingene fremover skal legges frem tidligere i stortingsperioden. **Spekter vil** jobbe for at oppfølgingen av meldingen blir debattert som en egen sak årlig, gjerne i forbindelse med statsbudsjettet. Det vil kunne bidra til å sikre en mer helhetlig og langsiktig økonomisk

politikk, og skape større forståelse for de langsiktige utfordringene.

Offentlig eierskap må videreutvikles

Utøvelsen av offentlig eierskap har vært et sentralt tema for Spekter helt siden etableringen. Tanken bak de store reformene rundt tusenårsskiftet var mer politisk styring i stort og mindre detaljstyring. Virksomheten skulle få større autonomi og ledelsen større handlingsrom.

Spekter vil arbeide for at offentlige eiere utøver eierskapet i tråd med prinsippene for god eierstyring. Tydelig ansvars- og rolledeling mellom eier, styret og daglig ledelse er en viktig del av dette. Betydningen av en tydelig ansvars- og rolledeling blir mer tydelig når kravene til effektivisering og omstilling nå vil øke som følge av at landet er inne i en økonomisk utfordrende situasjon. Virksomhetene må ha tilstrekkelig handlingsrom til å kunne drive nødvendig omstillingsarbeid. Dette kan utfordres når stadig flere krav og forventninger stilles til statlig eide virksomheter gjennom eierstyringskanalen.

Gjennom eierskapsmeldingene har antallet forventninger til statlig eide selskapene økt de siste årene, og den siste eierskapsmeldingen (2022) lanserer en rekke nye forventninger til statlig eide selskaper. Staten forventer blant annet at selskapene setter mål og iverksetter tiltak for reduksjon i klimagassutslipp i tråd med Parisavtalens mål, og rapporterer om måloppnåelse. Regjeringen introduserer i tillegg nye forventninger knyttet til naturmangfold og økosystemer, lederlønninger, menneskerettigheter og anstendige arbeidsforhold og til åpenhet og rapportering. **Spekter mener** at det kan være gode grunner til å bruke statlig eierskap som et virkemiddel for å nå mål av stor samfunnsmessig betydning. Samtidig er det viktig at ikke styring gjennom forventninger ender opp i mer detaljstyring og ressurskrevende rapporteringsregimer, og at rolle- og ansvarsdelingen ikke utfordres.

Videre er det viktig med forutsigbarhet. Dette gjelder særlig de økonomiske rammebetingelsene som avkastnings- og utbyttepolitikk. **Spekter mener** også at det finnes mer hensiktsmessige virkemidler for å utøve sektorpolitikk enn gjennom eierrollen, som for eksempel økonomiske virkemidler og reguleringer.

Lederes handlingsrom utfordres

Lederes handlingsrom er et viktig tema for Spekter. Forskning viser at 6 av 10 toppledere i statlig eide selskap og foretak opplever å ha et adekvat handlingsrom. Sektorselskapenes toppledere har størst handlingsrom, mens helseforetakenes toppledere har minst handlingsrom.

Sektorstyring er mer enn eierstyring. Det innebærer også bruk av regulering og økonomiske virkemidler. Samtidig ser vi at sektorstyringen varierer. Spekters medlemsvirksomheter er sentrale aktører innen sektorer som helse, samferdsel og kultur. Dette er tre sektorer med helt forskjellige styringsprinsipper. Dette er temaet i rapporten «Og bakom synger Stortinget – Statens sektorpolitiske styring», som professor Tom Colbjørnsen har utarbeidet på oppdrag fra Spekter. Rapporten peker på at Stortinget har en sentral rolle også knyttet til virksomhetenes handlingsrom.

Det er flere utviklingstrekk som utfordrer det organiserte arbeidslivet, og dermed rammebetingelsene for ledelse i den norske modellen. Den teknologiske utviklingen med digitalisering av stadig

flere funksjoner og tjenester vil bidra til at en del yrkesgrupper som i dag har høy organisasjonsgrad etter hvert vil falle bort. Nye yrkesgrupper med andre preferanser knyttet til regulering og lønnsdannelse vil komme til. Oppslutningen om tariffavtalen som utgangspunkt for lønns- og arbeidsforhold vil ikke nødvendigvis være like sterk som det vi har hatt tradisjon for. Allerede ser vi eksempler på virksomheter som ikke ønsker å organisere seg fordi de frykter detaljrike og uhensiktsmessige tariffavtaler som det er krevende å få endret når rammebetingelser, markeder og samfunnet endrer seg.

Hvis slike utviklingstrekk blir forsøkt håndtert ved å laste inn stadig flere krav og reguleringer i det organiserte arbeidslivet, får dette betydning for konkurranseevne og utøvelse av ledelse i disse virksomhetene.

I en rapport utarbeidet av professor Tom Colbjørnsen på oppdrag fra Spekter, «En tredje styringskanal? - Forventningsbasert eierstyring for bærekraftig måloppnåelse», pekes det på at statens krav til selskapene om å rapportere og dokumentere sine resultater og systemer oppleves som både økende og mer detaljerte. Noen av intervjuene med ledere i Spekters

medlemsvirksomheter avdekket en tiltakende uro for at ressursene som går med til å rapportere overstiger rapporteringens bidrag til å fremme bærekraft, særlig på områder som åpenhet og mangfold. **Spekter vil** derfor ha oppmerksomhet på hvilke konsekvenser de samlede virkningene av reguleringene gir for lederne.

Ifølge undersøkelser opplever ledere særlig at stadige politiske omkamper og endring av rammebetingelser begrenser deres handlingsrom og gjennomføringskraft. Politisk forutsigbarhet er det de etterspør.

EØS-avtalen er svært viktig for Norges konkurransekraft. Den gir oss bedre tilgang til det europeiske markedet, flere og billigere varer, tjenester og arbeidskraft. Samtidig utfordrer avtalen ledernes handlingsrom på ulike områder. Gjennom EØS-avtalen er det en rekke reguleringer som påvirker norske bedrifter og arbeidsplasser. Det er til sammen iverksatt mer enn 11 000 EU-rettsakter i nasjonal lovgivning. Disse reglene er gjort gjeldende på forskjellige måter i Norge, men de fleste i form av forskrift eller lov, gjennom direktiver og forordninger. I de siste årene har vi sett en utvikling der det særlig på arbeidslivsområdet har kommet stadig

flere reguleringer som har sitt utspring i etterlevelsen av EØS-avtalens forpliktelser. Det er også eksempler på at Norge i implementeringen av EU-direktiv, går lenger enn direktivet gjør, med den følge at handlingsrommet for ledere blir mindre enn nødvendig. Dette ble nylig aktualisert i regjeringens forslag til implementering av Arbeidsvilkårsdirektivet, hvor det foreslås endringer i norsk rett som ikke vil føre til annet enn å gi virksomhetene og ledere betydelig merarbeid. Det kan også på enkelte områder være formålstjenlig at myndighetene utfordrer EØS-avtalen, for

nettopp å sikre dens legitimitet. **Spekter mener** derfor det er behov for å synliggjøre og kartlegge hvordan EØS-avtalen påvirker ledernes handlingsrom, og i hvilken grad nye reguleringer bidrar til å hemme omstillingsarbeidet i virksomhetene.

Spekter vil fortsette å dokumentere og påvirke rammer for ledelse og ledes handlingsrom i en stadig mer kompleks virkelighet. Et tillitsfullt og konstruktivt samarbeid med de tillitsvalgte er selvsagte elementer i den norske ledelsesmodellen.

Arbeidslivspolitik for en ny tid

Produktiviteten har stor betydning

Regjeringens perspektivmelding slår fast at den viktigste driveren til velstandsøkningen i Norge, er produktivitet. I likhet med øvrige OECD-land, har Norge sett et nedadgående skift i produktivitsveksten de siste årene.

Produktivitsforbedringer gjennomføres på den enkelte arbeidsplass. Utvikling av arbeidsprosessene både i produksjon og tjenesteyting skjer i dag i et raskt tempo. Det krever stadig utvikling av nye arbeidsformer og ny kompetanse. Utvikling av teknologiske innovasjoner, og vår evne til å utnytte disse vil være avgjørende for å øke produktiviteten fremover. Dette vil igjen være avhengig av konkurranse, kunnskap og åpenhet mot utlandet. Konkurranse bidrar til omstilling av eksisterende virksomheter og utvikling av lavproduktive virksomheter til fordel for mer produktive virksomheter. Kunnskap representerer evne til å utvikle og ta i bruk nye løsninger. Mens åpenhet mot utlandet øker konkurransen og tilgangen til teknologi og kunnskap som er utviklet av andre.

Hovedavtalenes samarbeidsbestemmelser vil være viktig for denne omstillingen i virksomhetene.

Det er videre grunn til å se nærmere på målkonfliktene som kan oppstå mellom økt produktivitet, økt inkludering og mobilisering av arbeidskraft. Det er lønnsomt for samfunnet at flest mulig får anledning til å bidra i arbeidslivet. Samtidig vil økt inkludering av marginaliserte grupper kunne redusere produktiviteten og gjøre omstillinger mer krevende i den enkelte virksomhet. Dette dilemmaet kan også oppstå i arbeidet med å få seniorer til å stå lenger i arbeid. Derfor må fremtidens seniorpolitikk først og fremst dreie seg om kompetansebyggende tiltak.

Det er samfunnets totale produktivitet som er avgjørende for velferdsstatens framtid. Men for den enkelte virksomhet – hvor inkluderingen faktisk skal finne sted – er det ikke like enkelt. **Spekter mener** det er avgjørende at politikktviklingen fremover må evne å forene disse to hensynene.

Viktig med en ansvarlig inntektspolitikk

Partene har ansvaret for inntektspolitikken, som sammen med finanspolitikken og pengepolitikken, bidrar til balanse i norsk økonomi.

Historisk bygger inntektspolitikken på at kapitalen og arbeidskraften fører for-

handlinger om å dele bedriftenes verdiskaping. Offentlig sektor har imidlertid ikke økonomisk verdiskaping som hovedmål. Her er målsettingen blant annet å levere gode velferdstjenester til en fornuftig pris. Også den delen av næringslivet som har ansvaret for å forvalte store naturressurser har en noe avvikende logikk når det gjelder forhandlinger om verdiskapingen. Det samme gjelder de skjermede næringene i privat sektor, som utgjør en stor del av arbeidsmarkedet.

Inntektspolitikken bygger på to enkle forutsetninger. For det første skal de virksomhetene som er internasjonalt konkurranseutsatt, legge normen for hva den årlige lønnsveksten i samfunnet skal være. Det er dette som benevnes frontfaget. Innholdet av dagens «frontfag» er de forutsetningene partene i de innledende forhandlingene legger til grunn for hva som kan tåles av lønnsvekst for å sikre fortsatt konkurransedyktighet, og at denne lønnsveksten balanseres mot de andre delene av den økonomiske politikken som renter, valutakurs og balansen i statsbudsjettet.

Den andre forutsetningen bygger på at det skal være balanse i arbeidsmarkedene. Dette gjelder konkurransen om arbeidskraft mellom konkurranseutsatte og skjer-

mede næringer, herunder offentlig sektor. Dette innebærer at den lønnsveksten de mest produktive og internasjonalt konkurranseutsatte virksomhetene kan tåle, også skal gjelde for resten av arbeidslivet som en slags kollektiv inntekstregulering gjennomført med tariffavtalene som det viktigste virkemidlet. Konsekvensen av denne reguleringen er at det heller ikke skal bli for store lønnsforskjeller mellom privat og offentlig sektor.

I 2013 avga Holdenutvalget (Holden III) sine råd om hvordan frontfagslogikken skulle styrkes. Etter 2013 har frontfagets inntekstregulerende effekt fungert meget presist. Vi ser imidlertid at frontfagets logikk utfordres av flere aktører, særlig blant grupper i offentlig sektor som kommuniserer et ønske om en mer markedsbasert, men kollektiv lønnsregulering, hvor argumentasjonen er knyttet opp mot bemannings- og rekrutteringsutfordringer. **Spekter mener** at frontfagsmodellen er det viktigste virkemiddelet for å sikre en lønnsvekst som er tilpasset den økonomiske situasjonen, og er opptatt av at finanspolitikken, pengepolitikken og inntektspolitikken må arbeide sammen. Det er derfor positivt at Spekter har fått gjennomslag for at regjeringen skal nedsette et utvalg som vurderer frontfagsmodellen og hvordan den virker i dagens økonomiske

situasjon. Et slikt arbeid vil kunne bidra til å styrke legitimiteten til frontfaget.

Spekter vil ha høy oppmerksomhet rundt inntektspolitiske problemstillinger, og ta nødvendig initiativ til at det iverksettes tiltak og aktiviteter i trepartssamarbeidet, dersom frontfagets legitimitet fortsatt utfordres.

Avgjørende med høy sysselsetting

Høy sysselsetting vil være viktig for utviklingen av privat sektor og velferdsstaten. Samtidig er mangel på kompetent arbeidskraft en av de største utfordringene innenfor arbeidslivspolitikken. Skal vi klare å realisere verdiskapingspotensialet i arbeidskraftressursen, er det behov for å tilpasse arbeidslivets rammebetingelser og reguleringer til fremtidens behov.

En viktig målsetting i fremtidens arbeidsliv er å ha flest mulig i arbeid, i faste, hele stillinger. Det er bra for den enkelte arbeidstaker som får en lønn å leve av, og det er bra for virksomhetene og samfunnet som trenger arbeidskraften. Det må derfor utvikles tiltak som bidrar til at flere kan øke sin yrkesdeltakelse. Arbeidstidsbestemmelserne i arbeidsmiljøloven må endres slik at flest mulig kan få hele stillinger.

Spekter har over tid vært opptatt av at mer arbeidskraft kan mobiliseres ved mindre forsinkelser i utdanningene, bedre og mer informerte utdanningsvalg og mindre frafall i både videregående opplæring og høyere utdanning. **Spekter mener** at det er et betydelig potensial i å redusere forsinkelser, omvalg og frafall. Disse områdene bør få større oppmerksomhet fremover.

Selv om det pågår mye godt og vellykket arbeid for inkludering og mangfold i norske virksomheter, finnes det også grupper som har omfattende behov for bistand for å komme inn på arbeidsmarkedet. Samtidig er ikke kapasiteten i arbeidslivet til å inkludere arbeidstakere som av ulike årsaker er mindre produktive og trenger særskilt tilrettelegging ubegrenset. **Spekter mener** derfor det er viktig at inntektssikringsordningene knyttes sterkere opp mot kompetansetiltak, slik at vi kan opprettholde høy produktivitet i et raust og inkluderende arbeidsliv. I utgangen av koronapandemien er sysselsettingsandelen revitalisert, men arbeidslivet må fortsatt styrke inkluderingsarbeidet gjennom økt satsing på kompetanse, utdanning, aktivitet og kvalifisering. Det regjeringsoppnevnte sysselsettingsutvalget la frem en rekke tiltak i 2021 som bør følges opp. **Spekter mener** at ungt utenforskap må bekjempes, gjennom flere

tverrdepartementale satsinger, godt etats-samarbeid og tett samarbeid med partene i arbeidslivet.

I Statsbudsjettet for 2023 tar myndighetene til orde for en tettere kobling mellom de ulike etatene på arbeid-, helse- og utdanningsområdet. **Spekter støtter** dette. Spekter har etterspurt et tettere og mer systematisk samarbeid på dette området. Dette må kobles ytterligere sammen med privat og offentlig næringsliv slik at man bidrar til praksis og arbeidstrening der dette er relevant. Det kan også være nødvendig å gå opp grenselinjene mellom hvilket ansvar det offentlige, den enkelte og arbeidslivet har. Når det gjelder de økonomiske kostnadene har myndighetene et hovedansvar, mens arbeidslivet må stille opp med relevante praksisarenaer. **Spekter mener** at NAV må sikres rammebetingelser slik at de kan å koble tilgjengelig ressurser hos arbeidstakere med behovet i virksomhetene.

Integrering i arbeidslivet

Spekter, de andre partene i arbeidslivet og myndighetene er i en samarbeidserklæring enige om en del premisser for arbeidet med integrering i arbeidslivet. Dette er særlig knyttet til integrering av flyktninger. **Spekter mener** at kvalifisering og satsing på kompetanse fortsatt må være hoved-

strategien i inkluderingsarbeidet. Det skal ikke etableres egne støtteordninger for flyktninger. I stedet skal eksisterende ordninger gjøres mer målrettede og skreddersydd for å få flyktninger raskere i jobb. Det er også etablert et såkalt «hurtigspor», hvor flyktnings kompetanse bedre og raskere kan tas i bruk på områder hvor det er behov for arbeidskraft. Flere av Spekter medlemsvirksomheter har lyktes i sitt integreringsarbeid, og har i dag ansatte fra mange nasjonaliteter. **Spekter vil** bidra til å spre erfaring og kunnskap fra disse virksomhetene, arbeide for at det framskaffes flere og varierte tiltaksplasser i arbeidslivet, slik at flyktninger får relevant arbeidstrening og jobb.

Det er en spesiell geopolitisk situasjon i verden hvor mange mennesker er på flukt samtidig. Det er viktig at de som finner veien til Norge raskt får hjelp til å lære språk og komme i arbeid. Ifølge myndighetene planlegges det med at det kommer inntil 70 000 flyktninger fra Ukraina. Etter Spekters oppfatning må disse behandles som om de ser Norge som et varig oppholdssted. Det er ikke sikkert hvor lenge de vil være her og hvor mange som er i arbeidsfør alder, da det er mange barn blant de som kommer til Norge. **Spekter mener** det uansett er viktig at den utdanningen de har med seg blir verifisert og

anerkjent, og at de som er i et skole- eller utdanningsløp får mulighet til å fortsette på det de har startet. Systemet for godkjenning og vurdering av utenlandsk utdanning kan med fordel bli mer effektivt. Forskning viser at dette systemet fungerer bedre i Sverige enn i Norge (NIBR, 2022). **Spekter vil** fortsette å arbeide for at denne gruppen må få hjelp til å komme ut i arbeid så raskt som mulig etter ankomst og bosetting.

En aktiv likestillingspolitikk

Gjennom aktiv likestillingspolitikk er Norge blitt et av de mest likestilte landene i verden. Sysselsettingen blant kvinner er høy, og kvinner tar i større grad enn menn høyere utdanning. Det er innført ordninger som gjør at familier kan kombinere arbeid og omsorgsoppgaver på en god måte. Likevel arbeider fortsatt 38 prosent av kvinnene deltid, mot bare 13 prosent av mennene. Fortsatt tar kvinner mer ansvar i hjemmet enn menn, og mange velger dermed bort lønnet arbeid til fordel for omsorgsoppgaver. Å få økt kvinners sysselsettingsandel er en av de største likestillingsutfordringene fremover.

Kvinnens arbeidstilbud blir derfor viktig i årene som kommer når behovet for arbeidskraft øker, blant annet i helse- og omsorgssektoren. **Spekter mener** at det må utvikles tiltak som bidrar til at flere

kvinner får mulighet til å øke sin yrkesdeltakelse, og slik også bli økonomisk selvstendige. Et slikt tiltak er å endre arbeidstidsbestemmelsene, slik at det blir lettere for den enkelte arbeidstaker å kombinere arbeid og familieliv.

Et annet tiltak som påvirker kvinners tilknytning til arbeidslivet, er foreldrepermisjonsordningen. **Spekter mener** tredelingen som er innført er en styrke både for arbeidslinjen, samfunnet og for familiene, i det den bidrar til å likestille mor og far som omsorgspersoner, og samtidig bidrar til at mor kan komme tidligere tilbake i arbeid.

I takt med økt utdanning har sysselsettingsandelen av kvinner har økt de siste 30 årene. I mange aksjeselskaper finner man likevel få innslag av kvinner i toppledelsen av selskapene. Det er likevel slik at det ikke har vært en stillstand i kvinners representasjon i ledelsen av norske selskaper, det har tvert imot vært en positiv utvikling. **Spekter mener** derfor at det fortsatt er bevisstgjøring, aktivt holdningsarbeid, talentjakt, kvalifisering og konkrete målsettinger – i virksomhetene – som er veien å gå for å endre forholdene i retning bedre kjønnsbalanse i både mellom- og topplergrupper og i styrever. Spekter erfarer samtidig at mange av våre medlems-

virksomheter allerede kan vise til gode resultater gjennom konkret innsats. **Spekter mener** derfor at det er fullt mulig å ha mål om å rekruttere den best kvalifiserte samtidig som man øker kvinneandelen i toppledelsen. **Spekter mener** derfor at det ikke er behov for tiltak som kvotering til styrever.

Behov for hensiktsmessige arbeidslivsreguleringer

For å møte fremtidens behov for arbeidskraft på en bærekraftig måte, er det viktig at arbeidslivslovgivningen oppleves som relevant og hensiktsmessig for partene i arbeidslivet. Arbeidsmiljøloven regulerer arbeidstid, stillingsvern og arbeidsmiljø.

Et viktig tiltak for å sikre tilstrekkelig arbeidskraft til å løse fremtidens oppgaver, er å sørge for at arbeidstidsordningene er i tråd med både arbeidstakernes, virksomhetenes og samfunnets behov. Befolkningen forventer i tillegg stadig flere velferdstilbud tilgjengelig døgnet rundt, og de politiske kravene til tilgjengelighet på velferdstjenestene øker. Felles for de fleste av Spekters medlemsvirksomheter, er at de utfører viktige samfunnsoppdrag, og 2/3 av arbeidstakerne arbeider i ulike turnusordninger. Det gir helt andre utfordringer enn for virksomheter hvor ordinært dagarbeid er hovedregelen.

Spekter har over lengre tid arbeidet for at arbeidstidsordningene skal være i tråd med både arbeidstakernes, virksomhetenes og samfunnets behov. Det regjeringsoppnevnte Arbeidstidsutvalget dokumenterte at Arbeidsmiljølovens arbeidstidsbestemmelser ikke er tilpasset ordinær drift i virksomheter som driver døgnkontinuerlig. Utvalget foreslo derfor nye regler for skift/turnusarbeid slik at arbeidsmiljøloven får bestemmelser som er bedre tilpasset driften i slike virksomheter. **Spekter mener** Arbeidstidsutvalgets forslag må gjennomføres slik at samfunnet fremover evner å ivareta befolkningens behov for velferdstjenester. Det vil være av stor betydning for omstilling i for eksempel sykehusene, eldreomsorg og andre velferdstilbud at arbeidsgiver får bedre styring av personalressursene for å kunne finne løsninger på bemanningsutfordringer. Spekter vil fortsette å løfte frem disse perspektivene i den generelle politiske debatten, og i tilknytning til den regjeringsoppnevnte helsepersonellkommissjonen (2022).

Spekter mener videre at sammenhengen mellom arbeidsgivers ansvar for et fullt forsvarlig arbeidsmiljø og arbeidstidsbestemmelsene som arbeidsmiljøfaktor må tydeliggjøres. I dag skiller arbeidstid seg fra øvrige arbeidsmiljøfaktorer, ved at man kan avtale seg bort fra lovens normal-

bestemmelser. Mindre avvik fra loven kan avtales med den enkelte ansatte, mens større avvik må godkjennes av sentrale fagforeninger som sitter langt unna den aktuelle driftssituasjonen. Dette er i strid med grunnleggende HMS-tenkning om at risikovurderinger rundt arbeidsmiljøet skal gjøres så nær arbeidstakeren som mulig.

Utforming av arbeidstidsordninger er også helt sentralt i arbeidsgivers ansvar for å sikre et fullt forsvarlig arbeidsmiljø. Det er arbeidsgiver som i samtaler og kontakt med arbeidstakeren og de tillitsvalgte har de beste forutsetninger til å vite hvordan arbeidsmiljøfaktorene hver for seg og samlet påvirker arbeidsforholdene. **Spekter mener** økt bruk av hjemmekontor utfordrer den tradisjonelle måten vi organiserer arbeidet på, og dermed også arbeidsgiveransvaret og arbeidstidsreguleringene. Spekter har løftet disse problemstillingene inn i den politiske debatten, og vil fortsette arbeidet med å tydeliggjøre behovet for arbeidstidsreguleringer som både sikrer de ansatte vern og fleksibilitet og samtidig bidrar til høy produktivitet.

Spekter mener arbeidslivspolitikken bør preges av større politisk forutsigbarhet i en tid der kravene til produktivitet, innovasjon og skaperkraft vil øke i møte med strammere

nasjonaløkonomi. Produktivitetskommissjonens rapporter, og perspektivmeldingene understreker utfordringsbildet. Svarene på utfordringene må finnes i økt oppslutning om arbeidslinjen og vi at må jobbe lenger i tråd med økt forventet levealder, og pensjonsutvalgets forslag.

Tariffavtalene må være relevante og hensiktsmessige

Spekter og hovedorganisasjonene har i sin hovedavtale valgt en forhandlingsmodell der lønns- og arbeidsvilkår som hovedregel forhandles lokalt i den enkelte virksomhet, tilpasset behovene i den enkelte bedrift. Spekter og de sentrale hovedorganisasjonene på arbeidstakersiden har på sin side et overordnet ansvar for å vedta overenskomstene og å ivareta det formelle partsansvaret. Spekters hovedmodell for tariffavtaler avviker dermed fra den historiske tradisjonen i norsk arbeidsliv med sentrale avtaler som inneholder like lønns- og arbeidsvilkår innenfor samme bransje.

Erfaringen gjennom 30 år viser at Spekters modell har vært godt egnet til å ivareta det inntektspolitiske ansvaret og å unngå utstrakt arbeidskamp.

Spekter vil arbeide for at den norske samarbeidsmodellen videreutvikles og styrkes med tariffavtalen som virkemiddel. Dette forutsetter at tariffavtalene endres og utvikles, slik at de fortsatt blir etterspurte virkemidler av ledelsen og de tillitsvalgte i den enkelte virksomhet. Det som reguleres i tariffavtalen må ikke stå i veien for at virksomheten kontinuerlig utvikler sin produktivitet og markeds-, kunde- og brukertilnærming.

Spekters styre har vedtatt nulltoleranse mot ulovlige aksjoner i medlemsvirksomhetene. I Spekters virksomheter vil slike aksjoner ofte være knyttet til uenighet i omstillingsprosesser. Fagforeningene må påvirke gjennom de medvirkningsordningene som er avtalt, og gjennom de demokratiske prosessene alle borgere har mulighet til å bruke.

Bedre anvendelse av arbeidskraftressursen

Innenfor en rekke sektorer er Norge som samfunn enten midt inne i eller står foran store utfordringer med å sikre nok kompetent arbeidskraft. For eksempel er bemanningsutfordringene i helse- og omsorgssektoren godt dokumenterte, og vil gjøre seg gjeldende både innen spesialisthelsetjenesten og innen kommunale helse- og omsorgs-

tjenester. SSBs beregninger estimerer at antallet årsverk i helse- og omsorgssektoren må øke med 35 prosent frem mot 2035, dersom det ikke iverksettes tiltak for bedre utnyttelse av tilgjengelige ressurser. Det er bred enighet om at det verken vil være mulig eller bærekraftig å løse denne utfordringen kun gjennom økte ressurser og flere ansatte. Selv om utfordringene har vært kjent lenge, er det behov for å tenke nytt om hvordan vi skal lykkes med omstilling og produktivitetsvekst.

Det varsles også om store utfordringer innenfor andre sektorer, for eksempel fra transportsektoren finner man lignende utfordringer med å skaffe nok sjåførere. Dette er isolert sett alvorlig for tjenesteproduksjon og kvalitet, men mangel på arbeidskraft kan også føre til en lønns spiral som vil gi langt mindre tjenester for hver krone som anvendes.

Spekter har sammen med KS utarbeidet en rapport der det vurderes ulike tiltak for å dempe veksten i bemanningsbehovet innen helse- og omsorgssektoren og på tvers av primær- og spesialisthelsetjenesten. Disse tiltakene dreier seg om arbeidstidsordninger og heltid, bedre oppgavedeling og samhandling, målrettede investeringer i teknologi og større brukermedvirkning.

En hovedutfordring som rapporten peker på, er at helsesektoren har vært preget av lav produktivitsvekst og et lavere nivå på investeringer enn for eksempel i Sverige og Danmark. Over en periode på 30 år har investeringsnivået i Norge sunket sammenlignet med nabolandene. I samme periode har sysselsettingen i helse- og omsorgssektoren gått fra å være lavest i Norge sammenlignet med Sverige og Danmark, til å ligge klart høyest. For å demme opp for et stadig økende behov for helse-tjenester, har altså drift blitt prioritert fremfor investeringer. Som følge av dette har kapitalintensiteten falt, og det har bidratt til at produktiviteten i spesialisthelsetjenesten ikke har økt de siste ti årene. **Spekter mener** det er nødvendig med tiltak som kan bidra til å vri ressursinnsatsen fra arbeidskraft til investeringer i teknologi og infrastruktur. Det vil bidra til å avlaste arbeidskraften, ved at kapitalbeholdningen og produktivitsveksten i sektoren økes, og det vil bidra til å redusere bemanningsbehovet over tid.

Fremtidsrettet kompetansepolitikk

Demografiske endringer, grønn omstilling, teknologiske endringer og digitalisering er noen viktige driverne kompetanseutviklingen må svare på fremover. Privat og offent-

lig sektor endrer seg kontinuerlig. Nye virksomheter etableres, andre legges ned, arbeidskraft og kapital flyttes fra lavproduktive til høyproduktive virksomheter og næringer. Alle virksomheter i Norge må søke løsninger som er mer bærekraftige. Teknologiske muligheter og digitalisering vil bety mye for hvilken kompetanse som etterspørres fremover. Dette kan bety at de som i dag står utenfor arbeidsmarkedet, eller er i randsonen til arbeidsmarkedet, vil stå enda lenger unna muligheten til å kunne bli en del av det fremtidige og mer høyspesialiserte arbeidsmarkedet. Mange sektorer opplever i dag også en betydelig mangel på arbeidskraft, noe som forventes å vokse fremover.

Kompetansepolitikken må bidra til mobilisering av arbeidskraft. Den må bidra til at de som er i arbeidsfør alder er i arbeid, at flest mulig står lengt mulig i arbeidslivet, at unge får gode og effektive kvalifiseringsløp frem til arbeid og at kompetansen deres er etterspurt.

Om lag en tredel av de som startet i høyere utdanning hadde ingen fullført grad etter åtte år. Frafallet fra videregående opplæring er også fortsatt for høyt, og for mange velger utdanning som ikke i tilstrekkelig grad er etterspurt i arbeidslivet.

Spekter vil derfor arbeide for at virkemidlene i kompetansepolitikken innrettes på en slik måte at det bidrar til god utnyttelse og mobilisering av mulige arbeidskraftsressurser. Dette innebærer blant annet at utdanningssystemet dimensjoneres hensiktsmessig både i fag- og yrkesopplæringen og høyere utdanning. I tillegg må innsatsen rettet mot tidlig innsats i skolen og frafall i videregående opplæring forsterkes ytterligere, karriereveiledningen må bygges ut og profesjonaliseres, og det må rettes økt oppmerksomhet mot frafall og forsinkelser også i høyere utdanning.

Det er viktig at opptaket til universiteter og høyskoler (høyere utdanning) er effektivt, forutsigbart og rettferdig. Mange unge må i dag forbedre karakterer og samle ulike tilleggspoeng for å komme inn på studiet de ønsker, noe som kan utsette studieoppstart med flere år. Dette er uheldig for den enkelte, men utgjør også et betydelig arbeidskraftspotensial som kunne ha vært mobilisert dersom flere kunne startet utdanning og yrkeskarriere tidligere. Spekter er derfor positiv til at et utvalg nedsatt av Kunnskapsdepartementet er kommet med et forslag til ny modell for opptak til universiteter og høyskoler, hvor det blant annet foreslås å avskaffe alt av tilleggspoeng.

Arbeidslinjen handler ikke om å være tilknyttet en enkelt arbeidsplass hele eller store deler av livet. En aktiv tilknytning til arbeidslivet gjennom de forskjellige livsfaser krever løpende kompetanseutvikling og endringsvilje.

Den enkelte virksomhet har et ansvar for kompetanseutvikling som gjelder egne kompetansebehov. Mye av den viktigste kompetanseutviklingen etter endt grunnutdanning skjer i arbeidslivet. Samtidig bør den enkelte stimuleres til å ta større ansvar for egen kompetanse og karriereutvikling utover det arbeidsgiver kan dekke som følge av virksomhetens behov.

Endringer i arbeidsmarkedet krever også at voksne i større grad enn før må rekvalifisere seg. Dette vil kreve mer fleksible kvalifikasjonsmodeller og behov for livslang karriereveiledning. Med den høye endringstakten i arbeidslivet vil tilstedeværelse og kompetansebygging være sentrale forutsetninger for eldre arbeidstakers tilknytning til arbeidslivet.

Spekter vil derfor arbeide for at de som er i arbeidslivet også får gode muligheter for videreutvikling i tråd med arbeidslivets behov, og at virksomheten som læringsarena må anerkjennes som et tydelig element i den nasjonale kompetanse-

politikken. Dette vil for eksempel kunne innebære at myndighetene i samarbeid med partene i arbeidslivet utvikler tiltak som stimulerer læringen på den enkelte arbeidsplass ved å utvikle modeller og verktøy som kan tas i bruk i arbeidslivet for økt læring.

Spekter mener det må utvikles gode og relevante tilbud for etter- og videreutdanning som kan kombineres med jobb, og at rekvalifisering blir lettere tilgjengelig med bedre muligheter for å kunne kombineres med jobb, og at det er fleksible muligheter for finansiering.

Bærekraften i helsetjenestene og velferdstjenestene er helt avhengig av god produktivitsvekst, og et felles prosjekt mellom Spekter og KS viste at nettopp produktivitsveksten er lav innen helse- og tjenestene. Utdanning, kompetanseutvikling og god anvendelse av kompetanse er viktige forutsetninger for å øke produktiviten. Samtidig **mener Spekter** det er grunn til å stille spørsmål ved om det er forhold rundt utdanningene, særlig helse- og utdanningene, som hindrer tjenestene i å bruke personalressursene på best mulig måte og hvem som har definisjonsmakt når det gjelder innholdet i utdanningene.

Spekter vil derfor arbeide for at utdanning og kompetanseutvikling i størst mulig grad skaper forutsetninger for økt produktivitet og god ressursutnyttelse.

Pensjonsordningene må være bærekraftige

Med pensjonsreformen er folketrygden endret slik at den både er økonomisk mer bærekraftig og stimulerer til arbeid. Den gir en mer fleksibel avgangsalder og større muligheter til å kombinere pensjon og arbeid. Likevel vil det bli en betydelig økning i folketrygdens utgifter de nærmeste årene. Det er derfor nødvendig å foreta en ny vurdering av om folketrygden er tilstrekkelig økonomisk bærekraftig. Pensjonsreformen får først full effekt når også tjenestepensjonsordningene er endret i tråd med folketrygden.

Spekter mener at innskuddspensjon må være det foretrukne alternativ for virksomheter som ønsker en oversiktlig pensjonsordning uten balanseføring av forpliktelsene. I likhet med den store majoriteten av private virksomheter, har Spekters medlemmer valgt innskuddspensjon ved overgangen fra de gamle ytelsesordningene.

Offentlig tjenestepensjon er omlagt og tilpasset ny folketrygd fra 2020. Den nye

pensjonsordningen skal stimulere til arbeid og lette mobiliteten mellom offentlig og privat sektor. AFP-ordningen vil også bli lagt om. Spekter legger til grunn at denne skal ha samme innretning og kjennetegn som AFP-ordningen i privat sektor.

Spekter arbeider for å avvikle særaldersgrenser som ikke har helsemessig eller sikkerhetsmessig begrunnelse og å heve grenser som i dag framstår som for lave i forhold til økt levealder.

AFP-ordningen i privat sektor blir for tiden utredet, og partene i frontfaget vurderer endringer i ordningen. Nåværende ordning innebærer at organiserte bedrifter er pålagt større pensjonskostnader enn uorganiserte bedrifter. **Spekter vil** derfor arbeide for at AFP på sikt avvikles og heller innlemmes i folketrygden eller i de obligatoriske tjenestepensjonsordningene. På kort sikt kan det være aktuelt å legge om AFP til en spareordning som stimulerer til fortsatt yrkesaktivitet, slik pensjonsreformen forutsetter.

Spekter mener at det vil være en betydelig forenkling dersom man utvikler et felles pensjonssystem for hele norsk arbeidsliv, både for privat og offentlig sektor. I en slik ordning kan den enkeltes pensjonssparing settes inn på en individuell pensjonskonto

som følger arbeidstakeren gjennom hele yrkeslivet, uavhengig av hvor man har arbeidet. Sparenivået i pensjonsordningene vil variere med bedriftens lønnsvevne, men det er ingen gode argumenter for at det i tillegg skal være store systemforskjeller.

Noen av Spekters virksomheter er omfattet av egne særlover knyttet til pensjon. Dette gjelder både lovgivning som gir særaldersgrenser og lovgivning som binder virksomheter opp i ytelsesordninger. **Spekter vil** arbeide for at disse særlovene oppheves, og at virksomhetene omfattes av samme lovgivning som andre virksomheter. Dette gjelder bl.a. operapensjonsloven og apotekpensjonsloven. Også den særskilte sykepleierpensjonsloven, som innebærer at mange sykepleiere har en annen pensjonsordning enn øvrige ansatte i virksomheten, må erstattes av den generelle pensjonslovgivningen slik at alle ansatte i en virksomhet har samme pensjonsordning.

IA-avtalen: Sykefraværet må reduseres

IA-avtalen ble inngått i 2001 som en konsekvens av at det ikke var mulig å få til enighet om endringer i sykelønnsordningen. Ved å inngå IA-avtalen forpliktet myndighetene seg til å ikke endre sykelønns-

ordningen, mens partene og virksomhetene skulle sette i verk tiltak for å redusere sykefraværet og sykefraværskostnadene.

Flere av Spekters medlemsvirksomheter har de siste årene oppnådd gode resultater med å redusere sykefraværet.

Inneværende IA-avtale er i større grad enn før spisset mot bransjer/sectorer med høyest sykefravær og frafall. Fra andre kvartal 2019 ble det som en del av IA-avtalen iverksatt sju bransjeprogram. Spekter har ansvaret for bransjeprogram sykehus og bransjeprogram persontransport. Sykefraværsmålet i den nye IA-avtalen er å redusere sykefraværet nasjonalt med 10 prosent sammenlignet med gjennomsnittet for 2018. Avtalen er forlenget ut 2024, fordi det har tatt tid å få virkemidlene på plass, og fordi koronapandemien har forstyrret både utvikling og drift av dem. Etter **Spekters syn** må sykelønnsordningen ses på langs flere dimensjoner. I tillegg til å være en inntektssikring for den enkelte ved sykdom, er det grunn til å minne om at den norske velferdsmodellen er skrudd nennsomt, men skjørt sammen. En svekkelse av sykelønnsordningen, vil nødvendigvis føre til at enkelte får lavere inntekt, som kan gi behov for større offentlige overføringer, og som kan gi større ulikhet. Økende forskjeller, særlig økonomisk,

er ikke forenlig med målene i velferdsmodellen. I mange andre land kan man se hva økning i ulikhet har ført til av mangel på politisk stabilitet.

Diskusjonen om sykelønn har imidlertid ikke bare en samfunnsdimensjon, men selvsagt også en virksomhetsdimensjon. Høyt sykefravær virker hemmende på verdiskapingen og kompetanseutviklingen. I tillegg er det selvsagt også best for hvert enkelt individ å ha tilknytning til arbeid, og ikke være mottaker av passive ytelser.

Arbeid for et seriøst og velfungerende arbeidsliv

Arbeidslivskriminalitet i form av unndragelse av skatter og avgifter, hvitvasking og utnyttelse av særlig utenlandske arbeidstakere medfører alvorlige konsekvenser for arbeidstakere, virksomheter og samfunnet. En rapport fra Samfunnsøkonomisk analyse har anslått de samfunnsmessige kostandene til 28 milliarder kroner. Etableringen av regionale A-krimenheter, der politi og andre kontrolltater samarbeider om å avdekke kriminalitet rettet mot næringsliv og arbeidstakere, har gitt positive resultater. Deling av informasjon med næringslivet om hvordan kriminelle og useriøse aktører bedriver sin illegale virksomhet, er helt sentralt om vi skal lykkes

i å komme kriminaliteten til livs. Veiledning og rådgivning må derfor styrkes i arbeidet med å forebygge kriminalitet. Det gjelder også digital kriminalitet som ofte er global i sitt vesen. Regjeringens handlingsplan mot A-krim (2022) adresserer mange utfordringer og en rekke tiltak. **Spekter mener** samtidig at kostnadene knyttet til tiltak må samsvare med trusselbildet i en tid der både privat og offentlig sektor må prioritere ressursinnsatsen stramt.

I Næringslivets Sikkerhetsråds mørketallundersøkelse for 2022 viser svar fra virksomheter at forsøk på datainnbrudd/hacking og phishing utgjør den største trusselen. Menneskelige feil eller mangel på sikkerhetsbevissthet hos ansatte er en risiko som virksomhetene og selskapers ledelse må ha økt årvåkenhet på.

Åpenhetsloven trådte i kraft 1. juli 2022 og skal fremme virksomheters respekt for menneskerettigheter og anstendige arbeidsforhold, samt sikre allmennheten tilgang på informasjon. Dette innebærer at virksomheter har fått en informasjonsplikt og plikt til å offentliggjøre aktsomhetsvurderinger senest innen 30. juni 2023.

Spekter mener videre at innsatsen mot arbeidslivskriminalitet må rettes mot useriøse arbeidsgivere, og virkemidlene må

rettes mot de virksomheter hvor de gir best effekt. På samme måte må ressurser knyttet til tilsyn og kontroll rettes mot bransjer der utfordringene knyttet til arbeidslivskriminalitet og useriøsitet er størst.

Spekter vil fortsette sitt arbeid for et seriøst og anstendig arbeidsliv og bidra aktivt i arbeidet mot arbeidslivskriminalitet.

Varslingsinstituttet må anvendes etter intensjonen

Varsling om kritikkverdige forhold i en virksomhet er en av flere måter ledelsen kan bli gjort kjent med forhold som bør undersøkes nærmere. Siden de opprinnelige reglene om varsling kom inn i arbeidsmiljøloven, hovedsakelig som HMS-relaterte regler (helse, miljø og sikkerhet) i 2007, fokuseres det nå stadig mer på varsleren som rettighetshaver, enn på hvordan en arbeidsgiver kan undersøke og følge opp varslingen.

Retten til å varsle kan lett forveksles med retten til å få gjort noe med forhold man er misfornøyd med. Ikke sjelden blir det varslet om en leder. Dette skaper særlige utfordringer knyttet til rettsvern. Den som har rettigheter er varsleren, mens lederen blir varslingsgjenstanden som granskes, noe som skaper en svært uheldig ubalanse. **Spekter mener** at varslingsreglene må

utgjøre en del av lovens HMS-regler og håndheves som offentligrettslige plikter av Arbeidstilsynet. En varslers skal ikke gis særskilte partsrettigheter. Hvis det varsles om en person, for eksempel en leder, må kontradiksjonsprinsippet følges. Vedkommende må få gjøre seg kjent med de påstander som har fremkommet, og gis muligheter til å kommentere dem som en del av den undersøkelsen som følger etter en varslings.

Spekter vil i alle sammenhenger der varslings er tema, arbeide for at varslingsinstituttet blir anvendt etter intensjonen om å være en metode for å avdekke og få gjort noe med kritikkverdige forhold.

Deltakelse motvirker sosiale forskjeller

Erfaringene fra andre land peker på behovet for økt bevissthet om farene knyttet til økende forskjeller og utenforskap. Økt innvandring og globalisering kan gi økt press i retning større inntektsforskjeller, og sentralisering bidrar til økte spenninger mellom sentrum og periferi. I tillegg treffer økt inflasjon og høyere renter ulikt i befolkningen. Samlet og hver for seg kan dette medføre utfordringer knyttet til utenforskap, og kan dermed svekke oppslutningen om den norske modellen.

I Norge, som i mange andre land, er deltagelse i arbeidslivet viktig for å oppleve seg inkludert i samfunnet. Vedvarende arbeidsledighet og svak tilknytning til arbeidslivet blant deler av befolkningen vil dermed kunne bidra til utenforskap. Tall fra OECD viser at Norge er i toppen i Europa når det gjelder andel sysselsatte, om vi ser bort fra uføre. Om vi ser på sysselsettingsandelen for uføre alene, er sysselsettingsandelen derimot ganske gjennomsnittlig med 43 prosent, noe som tilsier at Norge ligger på 16. plass, bak blant annet alle de nordiske landene. Denne andelen er omtrent uendret fra 2008.

De siste ti årene har antall personer i yrkesaktiv alder økt med 11 prosent, samtidig har antall uføre økt med 7 prosent. I 2021 var det ifølge Arbeidskraftundersøkelsen til SSB rundt 300 000 mennesker i arbeidsfør alder som ble regnet som uføre, og av disse er 60 prosent kvinner. Etter 2006 har det vært en svak økning i andelen uføre personer i alderen 25 til 54 år. En av driverne bak denne utviklingen skyldes en økende andel uføre kvinner i alderen 30 til 54 år. For kvinner har andelen utenfor arbeidsstyrken falt betydelig siden slutten av 80-tallet, da stadig flere har gått inn i arbeidsstyrken. For menn har andelen utenfor arbeidsstyrken økt siden begynnelsen av 80-tallet. Fremdeles har menn høyest

arbeids- og kapitalinntekt, mens det er flest kvinner som får overføringer fra staten.

Andelen innvandrere utenfor arbeidsstyrken er høyere sammenlignet med resten av befolkningen og gjennomsnittlig inntektsnivå er lavere. Dette gjør inkludering av innvandrere i arbeidsmarkedet særlig viktig. Men også blant befolkningen i områder med nedgang i folketallet, økt arbeidsledighet og svakere tilstedeværelse av ulike samfunnsinstitusjoner, kan det utvikles en opplevelse av å ikke bli hensyntatt, noe som igjen kan bidra til mer utenforskap og lavere tillit til samfunnet. **Spekter mener** inkludering i arbeidslivet er det viktigste enkeltfaktoren som kan bidra til å forhindre utenforskap og sosiale forskjeller.

Viktige sektorpolitiske områder

I tillegg til den økonomiske politikken, arbeidslivs- og inntektspolitikken, er Spekter engasjert i sektorpolitikk for å påvirke medlemsvirksomhetenes rammebetingelser. Spekter engasjerer seg også på vegne av sentrale medlemsvirksomheter og sektorer som ligger utenfor denne hovedinndelingen. Eksempler på dette er barnehagesektoren, kraftsektoren, og virksomheter som er sektorpolitiske virkemidler.

Samferdselssektoren

For å sikre et produktivt og bærekraftig næringsliv, sysselsetting og velferd, er det avgjørende med moderne og effektive transporttjenester på egnet infrastruktur. Det er viktig at beslutningene om utvikling av infrastruktur og transporttilbud baseres på et tydelig markedsbehov, slik at de gir nok nytte for befolkning og næringsliv. Dette forutsetter at beslutninger om utvikling av tjenestetilbud og tilhørende infrastruktur er basert på en god markedsforståelse.

En effektiv samferdselssektor

For å oppnå raskere framdrift, større fleksibilitet i møte med ny teknologi, og mer kostnadseffektiv måloppnåelse, bør Stortinget i enda større grad styre i stort gjennom *overordnede* mål, rammer, tiltak og finansiering.

Jevnt og forutsigbart volum på vedlikehold og investeringer er mer effektivt enn løft og skippertak. Slik kan man sikre en best mulig ressursutnyttelse av hver krone som brukes i sektoren, og sikre at kompetansen beholdes og utvikles i leverandørmarkedene.

Investeringer og etablering av ny infrastruktur tar lang tid og har lang levetid. Det er avgjørende at slike investeringer tar utgangspunkt i det fremtidige transportbehovet. Hovedtrendene som påvirker transportsektoren i Norge fremover er grønn omstilling, og digitalisering, mot en bakgrunn av redusert økonomisk handlingsrom, fortsatt sentralisering og aldrende befolkning. Disse trendene gir seg igjen utslag i endringer i etterspørselen etter person- og godstransporttjenester og infrastruktur. Skal sektoren lykkes, må den fange opp disse endringene, og tilpasse planlagt tjenestetilbud og infrastruktur til den nye etterspørselen.

Spekter mener at Nasjonal Transportplan (NTP) har blitt et viktigere verktøy for samferdselspolitikk og planlegging. Det er mer samarbeid om planlegging og prioritering på tvers av transportformer, og økt vekt på fagkunnskap om samfunnsnytte og prosjektvalg. Samtidig gir statlige utbyggingsselskap og infrastrukturforetak mer kraft og effektivitet i implementeringen av

planen. For å bidra til at dette fortsetter, vil **Spekter** arbeide for økt forutsigbarhet i finansieringen, særlig av drift og vedlikehold, og for utvidet bruk av markedet i tjenesteleveransene.

Spekter mener at NTP må videreutvikles til å fylle rollen som det grunnleggende dokumentet for utvikling av norsk samferdsel – en samferdselsplan som baserer seg på befolkningens og næringslivets transportbehov sammen med samfunnets ønskede region og byutvikling. Denne planen må handle om helheten i transporttilbudet, ikke kun om infrastruktur.

Produktivitetskommissjonen viste at samfunnsnytte i liten grad er brukt til å prioritere mellom samferdselsprosjekter. Med beslutninger som i større grad er basert på behovene til virksomheter og befolkning, kan samfunnet få mer nytte ut av pengene som brukes til drift, vedlikehold og investeringer. **Spekter mener** det må bli større sammenheng mellom politiske målsetninger og politiske tiltak når det gjelder samferdselsområdet. Dagens sektororganisering mellom vei, tog, buss og luftfart i NTP, kan gi barrierer for å vurdere samfunnsøkonomisk nytte helhetlig og finne den beste måten å løse det konkrete transportbehovet.

Spekter mener det bør innføres en handlingsregel for samfunnsøkonomisk nytte som skal bidra til at optimal drifts- og vedlikeholdsinnsetts prioriteres, og at det innenfor handlingsrommet for investeringer er prosjektene som netto gir mest tilbake til samfunnet som prioriteres først.

En kollektivtrafikk som fungerer

Koronapandemien har akselerert overgangen til digitale møter og annen digital samhandling i arbeidslivet, som igjen har gitt endringer i etterspørselen etter persontransporttjenester. Antallet forretningsreiser med fly er redusert, mens fritidsreisene har tatt seg raskere opp igjen etter pandemien. Det er samtidig noe færre lokale arbeidsreiser med kollektivtrafikk, mens veitrafikken omtrent er tilbake på førpandemi-nivå. I denne situasjonen er det viktig å gi aktørene i kollektivtrafikken frihet og nødvendige rammebetingelser til å utvikle fleksible løsninger og ta i bruk ny teknologi, som sikrer omstilling til et økonomisk og miljømessig bærekraftig tilbud. Godstransporten fortsetter å øke, samtidig som godstransportørens kunder blir stadig mer bevisst på behovet for å redusere transportens miljøskader.

Spekter mener det må stimuleres til mer effektiv bruk av eksisterende infrastruktur og tjenestetilbud ved hjelp av prisdifferens-

iering og stimuleringstiltak. Myndighetene må gi kollektivtrafikken fleksibilitet og rammer som gjør det mulig å utvikle nye konsepter og billettyper som er attraktive for de reisende, og som i større grad enn i dag kan absorbere store endringer i etterspørsel. På jernbanen er det viktig at operatørene gis mulighet til å ta et tydelig kundeansvar og til å utvikle gode kundeløsninger.

Spekter vil arbeide for at det nasjonale transportplanarbeidet styrkes med en overordnet, langsiktig og forpliktende plan for utvikling av kollektivtrafikken, som i større grad reflekterer markedets behov for knutepunkter og sømløse reiser. Ny teknologi vil endre forutsetningene for planen underveis, men mye av de grunnleggende samfunnsfaktorene vil bestå, og en god plan styrker evnen til å tilpasse seg endringene på en vellykket måte.

Spekter mener at det må utvikles en langsiktig strategisk ruteplan integrert med en arealplanlegging, som til sammen gjør at storbyområdene kan redusere folks behov for daglig bilbruk. Høykapasitets kollektivtrafikk er en nøkkel for utvikling av bærekraftige og høyproduktive byer. Slike investeringer må ha langsiktig finansiering og gjennomføres på en rasjonell måte. Det krever tverrpolitisk oppslutning, og en

organisering som ikke gjør utbyggingen avhengig av årlige budsjettvedtak.

Effektiv, sikker og miljøvennlig godstransport

Jernbanen kan effektivisere og forbedre måloppnåelsen for godstransporten. Dette gjelder både klimamål, sikkerhetsmål og mål innen produktivitet og økonomi. Overføring av gods fra vei til bane, og utrulling av infrastruktur for nullutslipp i veitransporten er avgjørende for oppnåelse av godskundenes klimamål knyttet til Parisavtalen. Løsningen er ikke enten vei-, bane eller sjøtransport, men en kombinasjon av disse tre konvertert til nullutslipp, for å gi kostnadseffektive og tilstrekkelig store utslippskutt i tide.

Spekter vil fortsette engasjementet for optimaliserte ruteplaner, effektivisert og økt jernbanevedlikehold, og økt utbygging av mer markedstilpassede og samfunnsøkonomisk lønnsomme infrastrukturtiltak for godstrafikken på jernbanen. Fokuset vil særlig ligge på effektive tiltak for økte tog-lengder, som kan gi både økt kapasitet og inntjening i bransjen uten at man trenger å øke antallet togavganger tilsvarende.

Kultursektoren

Kunst, kultur og journalistikk er yringer med samfunnsbyggende kraft, og helt

avgjørende for vårt demokrati og samfunn. Forutsetningen for dette er at kunsten og journalistikken er fri, og styres på arm-lengdes avstand fra politikken. Kunstneriske og kulturelle uttrykk er også grunnleggende forutsetninger for å vedlikeholde og utvikle samfunnskritikk og debattscener. Behovet for slik kritikk synes stadig økende i en verden der demokratiske verdier er under press, og der populisme og innsnevring av individuelle rettigheter synes å få større oppslutning, også i den vestlige verden.

Klimaendringer, økte sosiale spenninger, globale hendelser og utfordringer knyttet til utenforskap bidrar til å understreke behovet for kunst og kultur som en samlende arena i samfunnet. Samtidig påvirker globalisering og digitalisering utformingen av, og konsumet av kunst og kultur, og utfordrer etablerte forretningsmodeller.

Spekters kulturmedlemmer utgjør en vital infrastruktur av små og store kunst- og kulturvirksomheter over hele landet. Teatrene, orkestrene, Den Norske Opera & Ballett, museene, konserthusene og NRK er motorer for norsk kunst- og kulturliv. De sørger for at det utvikles, produseres og formidles kunst, kultur og journalistikk av høy kvalitet over hele Norge. Disse institusjonene bidrar til å sikre kompetanse, profesjonalitet og fornyelse innen

sine ulike fagfelt. De bidrar også med ressurser og kompetanse til mindre produksjonsmiljøer og kompanier. Kulturinstitusjonene er de viktigste arbeidsgiverne for kunstnere og kulturarbeidere landet rundt, og de har også betydelige ringvirkninger for sysselsetting, turisme og næringsvirksomhet i sitt omland.

Institusjonene trenger forutsigbare rammevilkår

Spekter mener at kulturinstitusjonene må sikres forutsigbar offentlig finansiering gjennom en helhetlig nasjonal forvaltningsstruktur, som gjør dem i stand til å drive innovasjon og organisasjonsutvikling i takt med samfunnsutviklingen.

Den offentlige rammefinansieringen er institusjonenes sikkerhet i omskiftelige tider. Det er av avgjørende betydning at rammene følger den generelle pris- og lønnsøkningen i samfunnet for at institusjonene skal kunne oppfylle sine samfunnsoppdrag, og bidra til kvalitetsmessig bevaring, utvikling og formidling.

Den teknologiske utviklingen fører til endrede brukermønstre og publikumskrav på den ene siden, og endrede kompetansebehov og produksjonsvilkår på den andre. Utnyttelse av teknologiens muligheter er viktig for å fastholde institusjonenes relevans

hos nye publikumsgrupper og generasjoner, og for å utvikle nye forretningsmodeller.

I tillegg fører digitaliseringen til at institusjonene i større grad konkurrerer i et globalt marked. Å hevde seg i denne konkurransen er viktig for å være attraktive arbeidsgivere for de beste kunstnerne, men også for å nå det norske publikummet som har internasjonalt innhold bare et klikk unna. Den globale konkurransen om kulturuttrykk favoriserer noen få store aktører. Denne tendensen vil forsterkes i årene fremover, og statens rolle som fremmer av økt mangfold og styrking av norske kulturuttrykk kommer til å bli stadig viktigere.

Spekters medlemmer er viktige ambasadører for norsk kunst, språk og kultur i Norge, men også internasjonalt. Det er av stor betydning å sikre tidsmessige rammevilkår som ikke hindrer denne utviklingen.

Prioritere og styrke eksisterende infrastruktur

Spekter vil sammen med medlemmene jobbe for å øke politikernes forståelse for kulturinstitusjonenes samfunnsbidrag, slik at den eksisterende infrastrukturen vi har brukt tiår på å bygge opp, prioriteres når offentlige kulturmidler skal fordeles. For en økonomi under økende press, er en slik

prioritering effektiv i arbeidet med å opprettholde og styrke Norge som kulturnasjon.

Institusjonene er også avhengige av oppmerksomhet fra myndighetenes side om drift og vedlikehold av kulturbyggene over tid. Oslo Economics har på oppdrag fra Spekter undersøkt dette, og konstaterer at vedlikeholdsetterslepet på eldre kulturbygg er betydelig. **Spekter mener** det er et klart behov for å styrke forvaltningen av infrastrukturen, og sikre at ansvaret og kostnadene ikke rammer kunstinnholdet eller formidlingen.

Legge til rette for privat tilleggsfinansiering

Spekter mener det er helt avgjørende at det offentlige har et hovedansvar for finansieringen av kulturlivet i Norge. Samtidig er det viktig at aktørene arbeider videre med å utnytte sitt potensial for egeninntekter. **Spekter mener** rammebetingelsene for økte private bidrag til kultursektoren bør styrkes.

Effektiviseringspotensial i kultursektoren

Kulturinstitusjonene har de siste årene blitt rammet av skrittvisse kutt i de offentlige bevilgningene. **Spekter mener** dette er et lite målrettet tiltak for å sikre effektiv måloppnåelse. Dette flate kuttet rammer

hardest hos de virksomhetene som allerede har effektivisert, og kan bli en sovepute der effektiviseringspotensialet er større. Oslo Economics gjorde i 2021 en gjennomgang av NRKs arbeid med effektivisering, på oppdrag fra Kultur- og likestillingsdepartementet. Her påpeker de blant annet at rene budsjettkutt senker kostnadene, men at det også gir risiko for svekket måloppnåelsen.

Spekter mener det er et potensial både i lovverk og tariffavtaler, som med mer tidsmessige innretninger kan gi bedre ressursutnyttelse i institusjonene. Blant annet er det viktig at arbeidsmiljølovens bestemmelser ikke legger begrensninger for institusjonenes måloppnåelse om å sikre befolkningen innhold av høyest mulig kvalitet.

For eksempel ville arbeidstidsbestemmelsene i arbeidsmiljøloven gitt kulturinstitusjonene et større handlingsrom i å lage arbeidsplaner tilpasset driften, om den suppleres med Arbeidstidsutvalgets forslag om nye regler for skift-/turnusarbeid.

For å sikre et enklere og mer helhetlig regelverk for kultursektoren, **mener Spekter** at scenekunst og musikk må innlemmes i merverdiavgiftssystemet med lav sats, slik momsutvalget foreslo i 2008. Dette vil gi

kultursektoren lavere administrative kostnader og regelverket blir mer oversiktlig og helhetlig. I tillegg unngår man at det oppstår konkurransemessige forskjeller mellom aktører som tilbyr tjenester til publikum i det samme markedet. Museene rapporterer om en klar arbeidsmessig forenkling etter at de kom inn under avgiftsplikten.

Spekter mener også scenekunstinstitusjonene bør sikre eierskap til åndsverk som produseres ved egen institusjon. Slikt eierskap vil føre til mer effektiv utnyttelse av institusjonenes ressurser, og lette arbeidet med digital formidling.

Helse- og omsorgssektoren

Helse og omsorg er et politikkområde med høyt og vedvarende engasjement fra mange parter.

Spekters helse- og omsorgspolitiske posisjoner er nært knyttet opp til velferdsstatens overordnede utfordringer. Arbeidsmarkedet vil ikke kunne levere det antall helsearbeidere som er nødvendig dersom dagens utviklingstrender føres videre. Dette vil prege sektoren fremover. Selv om teknologiske og organisatoriske endringer kan effektivisere driften, vil utviklingen aktualisere en debatt om omfanget av det offentliges ansvar og

hvilke forventninger et bærekraftig, offentlig finansiert helsetjeneste kan innfri. Det vil også aktualisere behovet for en fornyet diskusjon om arbeidstidsordningenes betydning for kvalitet og arbeidsmiljø, jf. tidligere omtale av behovet for nye arbeidslivsreguleringer.

Tydelige politiske prioriteringer er nødvendig for å sikre helsetjenestens bærekraft

Gapet mellom stigende forventninger til hva den offentlig finansierte helsetjenesten kan yte, dens kapasitet og bæreevne, blir stadig mer utfordrende. Debatten må forventes å øke i styrke. Helsetjenestens bærekraft kan svikte hvis myndigheter og politiske beslutningstakere ikke evner å gjøre gjennomtenkte prioriteringer. Dersom den offentlig finansierte og styrte helsetjenesten ikke makter å imøtekomme befolkningens behov, vil deler av befolkningen med kjøpekraft til det, i større grad søke seg til privat finansierte behandlingstilbud. Det kan gi en uønsket utvikling, med større sosiale ulikheter i helse og en svekket oppslutning om en offentlig finansiert helsetjeneste.

For å understøtte prioriteringene, bør sammenhengen mellom dokumentert nytte av behandlingstiltak, og takstene som de som yter tjenestene betales etter, styrkes.

I tillegg til å forbedre finansieringssystemet slik at det gir insentiver til gode prioriteringer, er det viktig å unngå at det innføres nye rettigheter som ikke tar hensyn til behovet for prioritering av behandlingstilbud med dokumentert nytte. Helse- og samfunnsøkonomiske analyser er en viktig del av beslutningsgrunnlaget for offentlige tiltak og reformer. For en god prioritering av personellressurser, bør bemanningsmessige konsekvenser inngå i vurderingsgrunnlaget før nye tiltak innføres.

Spekter støtter regjeringens beslutning om å legge frem en prioriteringsmelding. En slik melding bør gi et grunnlag for endringer i finansierings- og egenbetalings systemet, slik at det i større grad understøtter vedtatte prioriteringskriterier. Meldingen bør også legge grunnlag for å fase ut tjenester med udokumentert effekt, redusere overbehandling, og for en kritisk vurdering før innføring nye rettigheter når disse kan komme i konflikt med helsetjenestens praktisering av prioriteringskriteriene.

Organisering

Organiseringen av spesialisthelsetjenesten må bidra til å oppfylle nasjonale helsepolitiske mål. I tillegg kommer hensynet til politisk og økonomisk styring og kontroll, effektiv ressursutnyttelse, utvikling og

omstillingsevne, og muligheter for medvirkning og innflytelse fra lokalsamfunn, pasienter og ansatte. Helseforetaksmodellen har vært gjenstand for gjentakende politisk debatt.

Spekter mener helseforetaksmodellen har vist seg godt egnet til å nå helsepolitiske mål, og at den har gitt gode resultater i form av reduserte ventetider, redusert uønsket variasjon, høyere kvalitet og pasientsikkerhet, bedre kostnadskontroll, innovasjon og tjenesteutvikling sammenlignet med situasjonen før modellen ble innført. Erfaringene fra pandemien vist at modellen også var godt rustet for å møte omfattende og langvarige kriser. **Spekter vil** arbeide for at helseforetaksmodellen videreføres og videreutvikles.

Samarbeid om kompetanseutvikling

Oppgaver og kompetansekrav til helsepersonell endres raskere enn før. Teknologiske endringer og tjensteinnovasjon åpner for mer kostnadseffektive og pasientvennlige løsninger, og kan gi store gevinster. Det forutsetter kompetanseutvikling, og mulighet til å trekke nye grenser mellom oppgave- og ansvarsområder for ulike profesjonsgrupper.

Innovasjoner på dette området må i enda større grad ta utgangspunkt i en helhetlig

tilnærming til pasientbehov, til pasientens mulighet til å medvirke i egen behandling, til teknologi, arbeidsprosesser og produktivitet enn slik det er i dag. Det er mulig å trekke lærdom fra måten andre sektorer og tjenesteområder har knyttet innovasjonsarbeidet tett til brukerne, og slik styrket deres deltakelse og rolle i tjenesten. Erfaringene fra utviklingen av brukerrettede, digitale bank- og reiselivstjenester lar seg ikke direkte overføre til helsetjenesten. De kan likevel være til inspirasjon i arbeidet med å involvere pasientene mer direkte i egen behandling. En sterkere involvering og mer aktiv medvirkning fra pasientene i behandlingen kan i tillegg til å gi effektivitetsgevinster også bidra til å styrke pasientenes mestring og helsekompetanse.

Ansvar for utdanning og kompetanseutvikling er i hovedsak delt mellom sykehusene og utdanningssektoren. Sykehusene har ansvar for at oppdatering og videreutvikling av medarbeidernes kompetanse, og det skjer for en stor del innen tariffavtalenes rammer. Utdanningssektoren har en nøkkelrolle i grunn- og videreutdanningen av mange profesjonsgrupper. Det er viktig at utdanningssektorens tilbud innenfor helse og omsorg bedre enn i dag speiler tjenestens behov. I spesialisthelsetjenesten er det helseforetakene som kjen-

ner kompetansebehovene best. **Spekter mener** det må etableres sterkere og mer forpliktende samarbeid mellom helseforetakene og utdanningssektoren for å sikre at kompetansen svarer til reelle behov.

Samspill mellom aktører

Det er bred oppslutning om at Norge skal ha en sterk offentlig helse- og omsorgssektor tuftet på verdier som likhet, trygghet og kvalitet.

Det er behov for en bred mobilisering av alle som kan levere gode og effektive helse-, omsorgs- og velferds tjenester, for at helsetjenesten og velferdsstaten skal kunne håndtere de fremtidige utfordringene. Samfunnsansvar er fellesnevneren for Spekters medlemsvirksomheter som leverer helse-, og omsorgs- og velferds tjenester. Uansett om de er offentlige, ideelle eller kommersielle, er de alle opp tatt av kvalitet, nytenkning og innovasjon, slik at de skal kunne levere bedre tjenester.

Et mangfold av aktører som driver på ulike forutsetninger, gir gode forutsetninger for innovasjon, utveksling av erfaringer og felles læring. Erfaringene fra pandemien tilsier at beredskapen og den samlede helsetjenestens evne til å håndtere omfattende og langvarige kriser, styrkes av at det

finnes flere ulike aktører som kan mobiliseres. Det gir fleksibilitet, mulighet til raskt å etablere nye tjenester, og til å skalere opp eller ned tjenestetilbudet etter hva situasjonen krever. Bidrag fra private og ideelle sykehus, rehabiliteringsvirksomheter og private laboratorier hadde stor betydning i løsningen av ulike oppgaver og utfordringer under pandemien.

Innenfor spesialisthelsetjenesten er det en relativt stabil andel av tjenestene som løses av ideelle og kommersielle aktører. På områder som rehabilitering, tverrfaglig spesialisert rusbehandling og radiologi er bidragene fra kommersielle og ideelle aktører av betydelig omfang. Innenfor kommunal tjenesteyting er slike aktører tatt i bruk særlig når det gjelder tekniske tjenester, men også innen omsorg og barnehager. Om lag halvdel av barnehagetilbudet drives av private aktører, og bruk av private var en forutsetning for å nå målet om full barnehagedekning. Dette er et godt eksempel på en tverrpolitisk, pragmatisk tilnærming, der man tok i bruk både private og offentlige aktører. I enkelte kommuner er det nå lagt ideologiske begrensninger på bruk av private aktører.

Det finnes i dag et betydelig politisk press for å fase ut private kommersielle aktører. Det vil være uklokt. **Spekter mener** offentlige, ideelle og kommersielle aktører har ulike styrker og forutsetninger, og at de sammen bidrar til å utfylle hverandre i å skape og utvikle et godt, helhetlig tjenestetilbud for brukere og pasienter. Når tjenestene skapes og leveres av et slikt mangfold av aktører, blir det samlede resultatet for pasienter, brukere og samfunn større enn summen av hva de tre leverandørkategoriene hver for seg skaper. Et slikt mangfold forutsetter gode rammebetingelser for private og ideelle aktører og et fungerende hjemmemarked for produkter og tjenester fra slike tjenesteleverandører. I dette ligger blant annet at private og ideelle aktører behandles som strategiske samspillsaktører og at de reelt involveres i plan- og utviklingsarbeid. Med i bildet hører også at det legges til rette for anskaffelser som gir best mulig forutsigbarhet og som åpner for innovasjon og tjenesteutvikling.

Spekter vil arbeide for et mangfold av offentlige, ideelle og kommersielle aktører i helse- og omsorgssektoren for å fremme innovasjon, kunnskapsdeling og kvalitet, og for å styrke helse- og velferdstjenestenes beredskap. **Spekter vil** bidra til en kunnskaps- og dokumentasjonsbasert debatt

om de private bidragene i den offentlige finansierede velferdstjenesten, og vil arbeide sammen med medlemmene om dette.

Styrket samhandling

Samhandlingsreformen stilte krav til fornyelse av arbeidsprosesser og bedre samspill mellom helseforetakene og kommunehelsetjenesten. Gode og effektive pasientforløp ble satt på dagsordenen, og avklaring av ansvar og roller er gitt større oppmerksomhet.

Mangelfull samhandling gir uheldige utslag for behandlingen og behandlingsresultatene, men også effektivitetstap i bruken av helsetjenestens ressurser. Det er et problem at utskrivningsklare pasienter blir liggende uten å overføres til kommunene. Pasienter som er utskrivningsklare har klart best av å komme videre og på riktig nivå i sitt behandlingsforløp utenfor sykehusene. Bli de liggende, vil knappe ressurser i spesialisthelsetjenesten brukes på pasienter som er som utskrivningsklare.

Spekter vil derfor oppfordre regjeringen til å fremme tiltak i som i større grad stimulerer til sømløse, effektive og faglig gode pasientforløp, bl.a. knyttet til finansiering og kompetanse, og klarere oppgavedeling mellom spesialisthelsetjenesten og kommunene.

Spekter mener en kommunereform er viktig for å gi kraft og kompetanse i kommunene til å gjennomføre samhandlingsreformen. Den er også viktig for å sette den enkelte kommune i stand til å ta ansvar for fremtidig vekst i helse- og omsorgssektoren.

Helsefellesskap er etablert som en arena for samhandling og tjenesteutvikling mellom spesialist- og primærhelsetjenesten. I en videre utvikling av samhandlingsområdet, bør det vurderes hvordan også andre relevante aktører kan involveres, i helsefellesskapene eller på andre måter som sikrer deres bidrag til en hensiktsmessig tjenesteutvikling. Dette kan for eksempel gjelde NAV eller private leverandører av tjenester innen omsorg, rehabilitering og tverrfaglig spesialisert rusbehandling.

Spekter tar til orde for at samhandling om mer sammenhengende pasientforløp bør utvides til å omfatte andre aktører enn bare spesialist- og kommunehelsetjenesten, deriblant NAV. Tjenestene bør sees i større sammenheng enn de gjør i dag.

Rehabilitering

Høy sysselsetting er avgjørende for velferdsstatens bærekraft, og rehabilitering kan bidra til dette. I tillegg til å bidra til gjenopprettet arbeidsevne hos pasienter,

og slik utløse mer arbeidskraft, kan effektiv rehabilitering utsette eller hindre ressurs- og kostnadskrevende behandling i spesialisthelsetjenesten. God rehabilitering kan også redusere behovet for pleie- og omsorgstjenester i kommunene. En satsing på hele rehabiliteringsfeltet kan derfor sees som del av en sekundærforebyggende strategi, og være et bidrag til en samfunnsøkonomisk mer bærekraftig helsetjeneste.

Som en del av satsingen er det viktig med et styrket kunnskapsgrunnlag om den helse- og samfunnsøkonomiske betydningen av rehabilitering. En rapport Oslo Economics utarbeidet for Spekter i 2020, viste at spesialisert rehabilitering kan være samfunnsøkonomisk lønnsom, men også at dokumentasjonen for dette er mangelfull. Når helse- og samfunnsøkonomisk dokumentasjon i større grad vil bli tillagt vekt i prioriteringer av helsetjenester fremover, er det en utfordring at kunnskapsgrunnlaget på dette området er mangelfullt innen rehabilitering. **Spekter vil** arbeide for at det helseøkonomiske kunnskapsgrunnlaget for spesialisert rehabilitering styrkes.

Rehabiliteringstjenester gis på flere nivåer i helsetjenesten, og det kan være krevende å få til sømløse og gode forløp. Forløpsfinansiering kan være ett virkemiddel for å

oppnå bedre samhandling mellom nivåer og tjenesteytere, og fordi rehabiliteringsforløp krever tett og smidig samhandling mellom ulike deler av helsetjenesten. **Spekter mener** det bør gjøres avgrensede forsøk med forløpsfinansiering for utvalgte pasientgrupper i rehabiliteringsforløp. Det kan gi ny kunnskap om hvordan finansieringssystemet kan bidra til bedre og mer sømløse forløp.

Innovasjon og tjenesteutvikling

Helsesektoren er preget av avansert teknologi og stadig ny kunnskap om medisinske metoder. Dette er et godt utgangspunkt for nødvendige innovasjoner. For å kunne dra nytte av ny teknologi er det nødvendig med innovasjon også når det gjelder organisering av arbeidsprosesser og nivådeling av oppgaver. **Spekter mener** derfor det er viktig å styrke omstillings- og innovasjonskompetansen på andre områder, i tillegg til det teknologiske og medisinskfaglige.

Digitalisering er en sterk driver for den tjenesteutviklingen som må til for å gjøre fremtidens helsetjeneste bærekraftig. Ikke

minst vil digitaliseringen styrke pasientens mulighet til å medvirke i egen behandling, og dermed være en aktiv partner som tilfører verdi i behandlingsskjeden. Erfaringer fra flere samfunnssektorer viser at brukerne, og for helsetjenestens del pasientene, har en viktig rolle å spille og kan gi stor kraft i innovasjonsarbeidet.

Digitalisering og bruk av ny teknologi gjør mer på deres premisser, med høy kvalitet, riktigere bruk av kompetanse og ressurser, styrkede muligheter for samhandling og kompetansedeling mellom tjenestenivåer enn rent stedbundne tjenester. Betydningen av ikke stedbundne tjenester må forventes å øke når en større andel av befolkningen bosetter seg sentralt. Uten tjenester som kan gis på avstand, kan det bli krevende å opprettholde et like godt tjenestetilbud i alle regioner.

Spekter mener det er viktig at finansieringssystemet for spesialisthelsetjenesten videreutvikles for best mulig å tilrettelegge for effektiviserende tjenesteutvikling, og bruk av kostnadseffektiv teknologi.

ARBEIDSGIVERFORENINGEN
SPEKTER

Våre medlemmer driver Norge

Arbeidsgiverforeningen Spekter

Telefon: (+47) 47 65 70 00

E-post: post@spekter.no

www.spekter.no

